

www.e-rara.ch

**Arnobii Afri ... commentarii ... In omnes psalmos, sermone Latino, sed
tum apud Afros vulgari**

Erasmus, Desiderius

[Strasbourg], [1522]

Stiftung der Werke von C.G.Jung, Zürich

Shelf Mark: Online

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-5503>

Desiderii Erasmi Roterodami commentarius in psalmum, quare fremuerunt gentes.

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

D. ERASMI ROTER-

ODAMI COMMENTARIUS IN
PSALMVM, QVARE FRE/
MVERVNT GENTES.

Rius quam aggrediamur enarrationē huius psalmi, quemadmodum non arbitror abs te fore, ita nō debet esse molestū studioso lectori, si pauca praefabimur. Primū de ordine eius, mox de titulo, deinde de argumento. Apud Hebraeos psalmi ordinē quidem suū habēt, quem Esdras illi tribuisse traditur,

*Ordo psal-
morum.*

qui eandē operā praestiterit in hymnis Hebraeorū mysticis, quā Ari-
starchus praestitit in rhapsodijs Homeritarum cantionū, Caterum
quū ordo constet apud Hebraeos & Septuaginta, quid in dirigen-
do sequutus sit Esdras nō satis liquet, quum illud res ipsa loquatur,
illū nec autorū dignitatē aetatis ue, nec historiae aut argumentorum
tēpora sequutū fuisse, nec in certos numeros, nec in uolumina diges-
sisse psalmos, quum ex apostolorū citatione constet, unicum esse uo-
lumen psalmodi, siue ut Hebraei uocant, hymnorum. Ferunt autē id,
quod nec improbabile est, ne rursus ordo semel ab Esdra traditus cō-
funderetur ab interpretibus Septuaginta, singulis psalmis suum esse
praefixū numerū. Dices mihi amice lector, si isthac ita se habēt, quid
igitur scrupuli est: aut quur ista moues? lā accipe. Quū extra cōtro-
uersiā sit, psalmū beatus uir apud Hebraeos, Graecos, & Latinos, or-
dine primū tenere locū, tamē huic, quē nūc exponendū suscepimus,
tituli principatū tribuūt. Sic enim a beato Paulo citatur in actis apo-
stolicis capite decimo tertio: Et nos uobis annunciamus eā, quae ad
patres nostros repromissio facta est, quoniā hanc deus adimpleuit fi-
lijs uestris resuscitās Iesum, sicut & in psalmo primo scriptū est. Quā
quā hic in nostris codicibus mutata erat scriptura, & primus muta-
tuserat in sequundū, sed reclamantibus uno ore cunctis, qui cōmen-
tarios adiderūt in psalmos. Impiā cuiusdā temeritatis est, hac ratiōe
mederi uelle, si quid aut nō intelligitur nobis, aut offendit in diuinis
litteris. Itaq; ueteres orthodoxi, qui sibi nō permittebant tantundē iu-
ris in eos libros, quorū oportet auctoritatem omnibus inuiolabilē es-

A se, uarijs

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMV M

se, uarijs modis conatur tueri scripturam, ut Apostoli citatio nō pugnet cum ipsa re. Ac diuus Hilarius multa præfatus de septuaginta senioribus, quibus Moses uiua uoce tradiderit mysteria quædam legis, huc uidetur rē deducere, ut accipiamus a Septuaginta, qui mysteriorū illorū nō ignari fuerint, huic psalmo primi titulū esse tributum, qui psalmos omnes apud Hebræos, etiā tum temporis indigestos, cōfusosq; redegerint in ordinē, certisq; numeris digesserit. Paulus autē quoniam Hebræus ex Hebræis illic agebat cum Hebræis in ipsorū synagoga, quo maior esset citātis autoritas, maluit Hebræorum ordinē sequi, quam Septuaginta. Quod tam etsi Paulo pro presenti tum licuit, nobis tamē nō arbitratur esse fas ab autoritate Septuaginta recedere, qui psalmū hunc sequundū esse uoluerunt, non primū. Non est consiliū anxie disputare, in re nō magni momēti, sane quod ad religionem nostram ac pietatem attinet, sed ut paucis agam cum tantī præsulis pace, largiamur tantum esse tribuendū autoritati Septuaginta, quantū censet Hilarius, quam non ueritus est alicubi negligere diuus Hieronymus, & a qua multis in locis hodie dissentit publicus usus ecclesiæ catholicæ quin probabile est etiā Hilarij tēpore psalmos apud Hebræos, nullo neq; numero, neq; ordine digestos fuisse, quū huius rei nusquā meminerit Hieronymus, ne tū quidē, quum translationē Septuaginta ad Hebraicā ueritatē emendaret. Nimirū aut restituisset ordinē iuxta ueritatē Hebraicam, aut questus fuisset apud Hebræos nullū esse ordinē. At demus interim apud Hebræos aut nullū, aut uagū & incertū fuisse ordinē, quomodo Paulo dicitur primus, qui numerū nō habet. Id fiat nō minus absurdē, quā si quis ex aceruo leguminū primi uocabulo designaret, quod esset unū inter ea, quæ neq; numero, ne ordine distinguerent. Quod si Septuaginta interpretes ex recondita cognitione legis, ordinē, ac numerū addiderunt psalmis, qui consentaneū est, hoc latuisse Paulū in lege doctissimū. Et si nō latuit, quid nō hoc potius sequitur, quod ex abstrusa legis scientia profectū esset, præsertim quū illi licet autoribus ac testibus synagogæ primoribus loqueretur Hebræorum populo. Proinde citius illorū sententiæ subscripserim, qui suscipiantur hunc psalmū ei, qui præcessit non proximū esse, sed cōtinuū, hoc est, non alterū ordine, sed eundē. Id hac ratiocinatione colligunt, si

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

ligunt, si primus dici nō potest, quē præcedit alius, aut falsus est titulus, aut idē sit oportet cū eo qui præcedit. Sed titulus, quē apud Lucam illi tribuit autoritas apostoli Pauli, mendax esse nō potest. Reliquum est igitur, ut hic idē sit cū superiore. Atq; huic cōiecturæ, non admodū reclamation argumentū utriusq; psalmi. Si quidē in priore describitur Beatus ille, qui semotus a consilijs impiorū, sola iustitia fretus, domino bene fortunante quicquid egerit, ad solidā ac perennē foelicitatē perducitur, quū ex aduerso consilia impiorū dissipentur, non ob aliud, nisi quod dominus nouit uia iustorū, improborū consilia nō nouit, & ideo pereunt, quia nixa presidij humanis, numinis fauore destituunt. Porro quū nihil ualeāt humana molimina aduersus decretū dei, tamē impij suis opibus, ingenijs, uiribus, cōsilijs, scelerataq; cōcordia cōiurati, nō uerentur pertinaciter pugnare cū deo. Hoc admirās propheta, exclamat: Quare fremuerūt gentes. Nōnullis & illud cōiecturā probabilē præbuit, quod prioris psalmi principū cōcordat cū alterius fine: Beatus uir auspicatus est a beatitudine. Rursus proximū hac clausula finit: Beati omnes qui cōfidunt in eū. Est hoc poematis genus, etiā hodie nō ignotū ijs, qui uulgo rhetoricam proficētur, quo recinūt in fine sentētia, unde sumpseras exordium. Sed argutius est quod adfert diuus Aurelius Augustinus, seu quisquis fuit, quod prior psalmus extraordinarius est, atq; extra numerum aliorū, id illius autoritati, dignitatiq; tributū esse. Quū enim in hoc sermo tribuatur deo patri, non decuit ullius hominis nomē preponi, si quid uidere anteponi diuinæ autoritati: ac ne numero quiddē conueniebat insigniri, ne si primus dictus fuisset, ordine duntaxat numeroq; nō personæ, & argumēti autoritate ceteris potior uideretur. Veluti quod uehemēter eximū ē, ac procul eminet, ita præfertur, ut ne numeretur quidē cū ceteris. Atqui hæc ratio probabilior esset, si cōstaret primū psalmū sub persona patris dici, non prophete: tum si hoc esset huic psalmo propriū, ac peculiare, neq; cōmune cū alijs aliquot. Similis argutiæ est quod adfert Hieronymus, aut si quis fuit alius, superuacaneū esse, ac uitio pleonasmī psalmum eū dici primū, quem alius nullus præcedit. Res enim ipsa loquitur eū esse primū. Sed mirum est hoc pleonasmo nos nunquam offendi in ceteris uoluminibus, ac uoluminum capitulis. Nam & primum li-

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMVVM

brum primū inscribimus, & primo capite suum numerū addimus. Deinde ut superfluum sit dicere primū eum, quem alius præcessit: certe multo durius est eum uocare primū, quem alius præcessit. Proinde ne cuiusquā opinionī præiudicē meo iudicio, mihi uidetur illo/ rū sententiā proxime ad ueri imaginē accedere, qui dicunt primum psalmū non tam esse psalmū unū, quam præfationē in totū uolumen psalmorum. Quemadmodū eruditī solēt in frontispicio libri carmē aliquod præfigere, quo lectorī cōmendēt opus sequuturū, quo libe/ tius & attentius hauriat, quod in uolumine continetur. Nec admo/ dū abhorret a uero, si quis hoc procemij tribuat Esdrae, qui non solū collegit psalmos diuersorū sed ipse etiā aliquot condidisse creditur, ac titulos addidit aliquot, nondum satis intellecto consilio. Atq; hactenus quidē de numero, nūnc de titulo paucis agamus. Psalmi pleriq; uarijs titulorū formis insigniuntur, qui ceu stellulae addite, prælucent ingressuris adytum sensus mystici, ac ueluti clauis officio funguntur, & primū limen ad atriū nobis aperiunt, quo deinde per/ gamus ire ad ipsa penetralia. Nonnunq; autē harmoniæ genus indi/ cat inscriptio, ueluti quum inscribitur psalmus, aut canticū, siue can/ ticum psalmi, aut contra psalmus cantici, siue deniq; diaplasmata, qui titulus in medio psalmi additus, admonet mutatū carminis ac mo/ dulationis genus, quibus de rebus tempestiuus alio dicitur loco. Nonnunquā argumenti dignitatem indicat titulus, ueluti quoties præfigitur, ἐν τῇ λ', id est in finē, pro quo Hieronymus iuxta ueri/ tatem Hebraicā uertit, uictori. Quoniā enim finis gratia cetera sunt omnia, & ultra finē progredi nō licet, excitatur inscriptione lector, ut animū purū ac purgatū, ad insignē quandā, perfectamq; rerū sub/ limiū cognitionē præparet. Interdū tempus indicat, ut sunt qui titū lū habent pro torcularibus, aut quarta sabbati. Aliquoties historiā, basim allegorię, ut pro uictoria idithū. Nonnunquā addita persona rum uocabula, non auctore indicant, sed rei gestæ cōmonefaciunt, ueluti quum inscribitur Absoloni, aut Sauli, aut Solomoni. Nonnū quam titulus multa simul indicat, qualis est titulus psalmi quinquag/ gesimi primi, in finem intellectus Dauid, quum uenit ad eū Doeg Idumeus, & nuntiavit Saul, & dixit ei: Venit Dauid in domū Abi/ melech. Ad hæc sunt psalmi cōplures ἀνεπίγραφτοι, hoc est, nullo ti/ tulo præ/

Titulus
psalmi hu/
ius.

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

tulo prænotatī, qui uel autorē indicet, uel tēpus, uel argumenū siue historīā, uel prophetiā, carminisue genus, de quibus hanc regulam tradit Hilarius, ut quotquot occurrerint psalmi, nō præferētes titulo nomē autoris, ad eū cōferamus, cuius nomē erat in titulo, qui proxime præcessit, usq; ad eū, qui sequēs nouū autorē habebit præfixū. Hoc an uerū ac perpetuū sit nescio, præsertim cū additū nomen aliquoties nō autorē indicet, sed argumentū, ut paulo ante docuimus. Certe in hoc psalmo locū nō habebit, quū nullus præcedat psalmus, cui sit additus titulus, quēadmodū docēt ueteres interpretes, & adscribitur Hebraica ueritas. Tāetsi hodie in uulgatis codicibus hæc habetur inscriptio, Δαβὶδ ᾠοφίτης καὶ βασιλεὺς μέλ^{ος}, id est, David ppheta, & regis melos, quū Augustinus adfirmet hūc solū nō habere titulū. Quē qdē oratio multū abest a uero si habet, et si caret nō caret solus. Cæterū huic, qui nūc in manibus est, tāetsi nullus præfixus est titulus, tamē autor illi si uis uindicabitur ex autoritate Lucae, qui in actis Apostolorū scribit hunc in modū: Domine tu es qui fecisti coelū & terrā, & mare, & omnia quæ in illis sunt. Qui per os patris nostri David sancti pueri tui dixisti: Quare fremuerūt gētes. Neq; enim arbitror cōuenire, ut hic conemur elabi, quēadmodū Nicolaus Lyranus excusat Hieronymū, qui primū psalmū adserit David, in epistola quadā ad Paulinū, quū credatur Esdræ, quasi primū psalmum posuerit pro uolumine psalmorū, cuius autor est ex parte David, sed mea sententiā firmior est autoritas Lucae, quā ut hæc tergiversatio sit admittenda. Quin illud magis admiror, quorū Lyranus scripserit Augustinū in hoc errore fuisse, ut diceret omnes psalmos conscriptos ab ipso David. Certe in cōmentarijs qui ferūtur Augustini titulo, referuntur hæc uerba, quæ palā refellunt, quod adfirmat Lyranus. Non omnes, inquit, psalmi a David aditi sunt. Ipse enim David ex omni populo quatuor principes spiritu sancto mūdatos elegit, quorū nomina sunt Asap, Eman, Ethan, & Idithū, ut i quem cūq; diuinus spiritus intrasset, hymnū deo caneret. David ergo solos nouē psalmos ore cecinit. Reliqui autē ab illis quatuor principibus, iuxta titulorū inscriptionē sunt dicti. Hactenus Augustini uerba recensuimus. Quod si quis responderit, hic Augustino psalmos aditos dici, nō cōpositos, sed palā decantatos, rursum in dubiū uoca-

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMVVM

mur, an hic titulus ipsi Dauid indicet auctore, an recitatore, praeser-
tim quum auctoris nomen fuerit adscribendum casu paterno, τοῦ Δαβὶδ, Si
recitatore arguit titulus, plures inscribunt Dauid, etiam apud Hebraeos,
quam noue. Si interdum auctore, interdum recitatore, uestigandum est huius
rei discrimen. Hilarius sub indicat, & Augustinus libro de ciuitate
dei decimo septimo, capite decimo quarto, declarat quibusdam hanc fuisse
se opinionem, ut quoties praefigeretur nomen paterno casu, uelut τῷ
Δαβὶδ, id est, ipsius Dauid, intelligeretur auctor, quoties τοῦ Δαβὶδ,
id est, ipsi Dauid, non designari auctore, sed psalmum aliquid habere quod
ad Dauid pertineat. Hanc opinionem refellit psalmus centesimus non-
us, cui cum titulus sit ipsi Dauid, tamen ipse Christus in Euangelio pro-
phetiam huius psalmi tribuit Dauid Matthei capite uigesimo secundo:
Quo ergo, inquit, Dauid in spiritu loquens, uocat eum dominum, dicens:
Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis. Quanquam hoc loco non asse-
uerat Augustinus, quod interpretatur Lyranus. Denique inquit. Om-
nis fere eius prophetia in psalmis est. Quum enim ante dixisset, Dauid
musicae rei peritissimum mystica spiritualique melodia delectatum, subiij-
cit omnem eius prophetiam fere in psalmis esse, hoc est, in hymnis musi-
cis, quum ceteri prophetae oratione prosa, uaticinia sua prodiderint. Ac
paulo post: Mihi, inquit, credibilis uidentur existimare, qui omnes il-
los centum et quinquaginta psalmos, eius operi tribuunt. Primum recitat
alienam opinionem, & non continuo conuincitur esse auctor singularum ope-
ris partium, qui auctor est operis. Sed haec quoque tempestiuus alio loco
discutient. Si quidem in praesentia tantum in hoc attigimus haec omnia,
ut doceremus hunc psalmum apud ueteres prorsus caruisse titulo, cui-
us tamen auctor certus proferretur ex Actis apostolorum. In libris Gallica-
nis titulus habetur. In fine psalmus Dauid. Qui addiderunt, in fine, ex
ipsa re sumpserunt, ut argumenti dignitate explicarent. De quo nunc pauca
dicemus. In plerisque psalmis duplex est argumentum, historicum, quod
ceu basis quaedam subternitur: & allegoricum, siue anagogicum, quod sub
inuolucris illis rerum gestarum recodit, uel aperit potius historiam Eu-
angelicam, aut doctrinam uere pietatis, aut imaginem felicitatis eterne. Nam
nullus est fere scripturae locus, qui non possit ad tropologiam accommodari.
Atque quod dilucidius fiat quod loquimur, unicuique exemplum docendi gra-
tia proferam in medium. Titulus psalmi centesimi quadragessimiter terti-
i, ipsi Dauid

Argumen-
tum huius
psalmi.

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

ipſi Dauid aduerſus Goliath. Dubitādū nō eſt, quā ipſalmus de/
cātatus ſit in laudē dei, cuius praſidio Dauid aduleſcēs, paſtor, iner/
mis, & cōtēptus, funda percūſſit immanē ac ſuperbū Goliath, cuius
& caput ipſius gladio praecidit. Sed hic ſenſus hiftoricus nihil officit
allegoriae, quā potius efficit ut lumē myſticae cognitiōis, ueluti ſpe/
culo quodā exceptū, iucūdius & euidentius ſeſe exhibeat oculis ani/
mi noſtri. Quiſquis enim meminit hiftoriae, quō Dauid non alia re/
fretus, quā auxilio coeleſti, cōfecerit Allophylū hoſtē, uiribus & ar/
mis ſuis iactātē leſe. & inſperata uictoria depulerit probrū a populo/
ſuo, nōne clarius, atq; etiā maiore cū animi uoluptate cōtēplabitur
Chriſtū Dauid noſtrū, nō hmōi praſidijs, ſed noua ratiōe deiſcientē
ſupbū illū huius mūdi principē, una cū populo ſuo incircūciſo, atq;
hoc nouo facinore animos addidit genti ſuae, cui dicit in Euāgelio:
Cōfidite, ego uici mūdū. Hoc ſanctiſſimū ſpectaculū, ubi curioſis
oculis ſatis erimus cōtēplati, tū ad nos ipſos reuerſi diſcimus ad eam
imaginē nobis eſſe pugnādū cū huius mūdi cupiditatibus, quae re/
bellāt in mēbris noſtris aduerſus legē dei. Vidēdū ē igit, an hic q̄q;
ſubſtratus ſit aliquis ſenſus hiftoricus, cui innitat allegoria. Nā totū
pſalmū uaticinari de Chriſto, Pauli apoſtoli, Luceq; autoritate cōfir/
matū eſt ex actis apoſtolorū. Sic em loquit illic Paulus capite. 13. Et
nos uobis annūciamus eā, quē ad patres noſtros repromiſſio facta ē
qm̄ hāc deus adimpleuit filijs ueſtris reſuſcitās Ieſum. Sicut in pſal/
mo primo ſcriptū ē: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Rurſum
eiſdē operis capite. 4. ſic orat eccleſia Chriſtianorū: Dñe q̄ feciſti
coelū & terrā, & omnia quae in eis ſunt, qui ſpīritu ſancto per oſ pa/
tris noſtri Dauid pueri tu dixiſti: Quare fremuerūt gētes & populi
meditati ſunt inania. Adſtiterūt reges terrae, & principes cōuenerūt
in unū aduerſus dñm, & aduerſus Chriſtū eius. Cōuenerūt em uere
in ciuitate iſta aduerſus ſanctū puerū tuū Ieſū, quē unxiſti. Herodes
& Pōtius Pilatus, cū gētibus & populis Iſrael facere, quē manu tua
& cōſiliū tuū decreuerūt fieri. Declarat idē Paulus in eplā, quē inſcri/
bit ad Hebraeos, ex hoc pſalmo ſumēs testimoniū, q̄ cōuincat Chri/
ſtū angelis eſſe maiore: Cui em, inquit, angelorū dixit unquā, filiſ
meus es tu, ego hodie genui te: Cōſtat igit hunc pſalmū uaticinari
de Chriſto, quēadmodū & alios cōplures, qui uarijs locis citantur

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMVM

ab apostolis ceu uaticiniū Euangelicæ historiæ, sed euidentius hoc ipsum declarat Christus in Euāgelio Luce de psalmis omnibus: Hec, inquit, sunt, quæ loquutus sum ad uos, quū adhuc essem uobiscū, quoniā necesse est adimpleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & prophetis, & psalmis de me. Cæterū an hic psalmus iuxta sensum historicū quadret etiā in aliū præter Christū, id ex titulo psalmi non potest liquere Rabbi Salomon, quū fateat a uetustis Hebræorū magistris exponi solitū de rege Messya, tamē adcomodat ad historiā, quæ referē libro Regū secūdo, capite quinto: Quū em̄ Dauid rex suscepisset regnū totius gētis Israeliticæ, ultro deferētibus uniuersis tribubus, & rursum unctus esset, iāq; destinasset regiā suā ex Ebron trāsferre in montē Sion, q̄ tū a Iebusæis habitabat: Cōspiratū est undiq; ab Allophylis finitimis, ut eū regno depellerēt, ueritī, ne si potestas eius nimīū creuisset, aliquādo sese uerteret in ipsorū exitiū. Ego ut nō in totū dāno uidere, quid ad ferāt Hebræorū interpretes, præsertim antiqui, ita nō arbitror illis esse multū tribuendū, quū animaduertā horū cōmētarios fere fumis ac fabulis anilibus esse refertos, ne quid interim dicā de studio falsandi nostra, odioq; Christi. Proinde nō sumā in hoc operā, quō singulæ partes huius psalmi cōgruāt historiæ, sed quemadmodū quadret in nostrū Dauid, hoc est, Iesum Christū, excutiemus, de quo sine cōtrouersia scriptus. Cōplectitur aut̄ unicus hic psalmus, nō unūquāpiā Euangelicæ historiæ partē, sed uniuersum redēpti mortaliū generis argumentū. Quō filiū dei corpus humanū adsumpserit, ac coelesti gratia plenissime delibutus Euangelicæ doctrīne fulgore, simul & umbras Moisaicę legis disculserit, & seruitutē ceremoniarū sustulerit, & gentiū impias religiones subuerterit, & arrogans philosophorū supercilīū deiecerit, atq; hæc omnia peregerit, nō ullis huius mundi præsidijs, sed noua quadā & inaudita ratione diuini cōsiliij, cui frustra rebellant hominū ingenia. Quū em̄ totus mundus, totis uiribus aduersus euangeliū cōiuratus insurgeret, ille cuncta Phariseorū, pontificū, regū, ac principū molimina uertit in ornamentū ac fidē suæ uictoriæ, coelesti cōsilio deludens humanā astutiā, in uicta māsuetudine superans impiorū ferociam, moriēdo mortis tyranni dē abolēs, dū se dimittit ad inferos, aperuit regna coelorum, ac per summam hūmilitatē emergens, ad summam

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

mam puectus est gloriam, simulq; nobis omnibus uiam mōstrauit, qua possimus huius mundi principem uincere, si nostris diffisi uiribus, toti pendeamus a Christo, quemadmodum ille totus pepēdit a patre. Et si principes ac pontifices, qui ceteris autoritate p̄minent, metuant offendere regem omniū Iesum Christum, nec huius leges ausint negligere, semp̄ memores aeterni iudicii, cuius sententiam nemo nec humilis, nec p̄potens poterit effugere. Atq; hæc quidem in summa de argumēto. Nunc adspirante Christo, singulos uersus excutiamus, si prius tria uerba fecerimus de psalmi clauē. Frequenter *clauis* usu uenit, quum in alijs mysticæ scripturæ locis, tum p̄cipue in psal/ *psalmi.* mis, ut de persona loquentis ambigatur. Et tamen non raro sit, ut ex persona cognita p̄deat sensus mysticus. Diuus Hieronymus putat quattuor primos uersus, nam ille singulos quod gemini sint, ob antiphoniam partitur in binos, pronuciari sub persona uel angeli, uel prophætæ, qui miretur quam ob rem humana temeritas consurrexerit aduersus filium dei. Quintum demum tribuendum p̄sonæ patris, Disrumpamus uincula &c. Diuersum sentit Hilarius, primos etiam tribuens Deo patri. Atq; in hanc sententiam adductus est, autoritate Lucæ, qui quum descripserit ecclesiā, his uerbis alloquens deū, qui per os patris nostri Dauid sancti pueri tui dixisti, uidetur sermonem hunc accōmodare patri. Addit & aliud argumentū, quod q̄ntus uersus diapsalmate distinguatur a quatuor primis, quæ res uidetur indicium mutatæ p̄sonæ. Sed huic rationi diffidere uidetur ipse. Subijcit enim, in Hebræorum libris nō annotari diapsalma. quod si maxime adscriberetur, non p̄tinus indicaret mutatam personam, quum aliquoties significet harmoniæ genus nouatum. Ceterū in actis nō agebatur de p̄sona loquentis in uaticinio, quum qcquid quacuncq; sub p̄sona dixerunt uates, hoc per eorū os deus loqui dicitur. Deinde si p̄sonæ patris hic sermo tribuatur, dure cōgruet quod sequitur: Aduersus dominum, & aduersus Christum eius. perinde quasi de alio quopiam, non de se loquatur. Hac igitur in parte sic ab Hilario dissentio, ut tamen nō in totū assentiar Hieronymo. Quorsum enim attinet hic comminisci p̄sonam angeli, quum totus sermo adamussim quadret in personam prophætæ Dauid, qui spiritu coelesti adflatus, hoc iam tum cernebat internis oculis, quod tot seculis

D. ERASMI ROTERO. IN PSALMV M

Exordiū
pphetiū.

Veni.

post gestū est in Christo. Porro sermonis abruptū inītiū cōgruens
adflato numine, & tropus ipse facit ad emphasim indignitatis. Quid
enim infanius, quam principes, reges, ac populos cōiuratos illi mo/
liri exitiū, qui uenerat seruādis omnibus? Et uenerat missus a deo pa/
tre, cuius cōsilijs frustra reluctat humana temeritas. Venerat tot an/
te pphetarum oraculis pmissus utriq; populo, Iudæorū, ac gentiū,
sed p̄cipue Iudæorū, tot figuris adumbratus, tot sæculis exoptatus.
Quid enim aliud sibi uolunt illæ piorum hominū uoces, Veni do/
mine, & noli tardare, relaxa facinora plebis tuæ Israel? Promissus
erat lenis ac māsuetus, beneficus in omnes, seruator omnium, qui gra/
tis tolleret in se peccata totius mundi, qui sublato duro legis Mosai/
cæ iugo, per fidem & gratiam euāgelicam inuitaret omniū natio/
num homines, siue reges, siue hūmiles, siue doctos, siue indoctos, si/
ue seruos, siue liberos, ad dignitatē filiorū dei, ad felicitatē immorta/
lis uitæ. Deniq; pmissus est nō iudex, non uindex, sed redēptor, sed
assertor, sed seruator. Quid tetrius peccato? Hoc gratis sustulit, qd
pulchrius, qd amabilius innocētia? Et hāc de suo largitus est. Quid
honorificētius, quam adoptari in cōsortium filiorū dei? Ab hoc ho/
nore nullus excludit. Quid grauius importabili iugo legis Mosai/
cæ? Et hoc nobis detraxit. Quid dulcius libertate? hāc cōtulit. Quid
magis expetēdū, q̄ celestis immortalitas? Huius ille certissimus sp̄s
for est. Talis erat ille, pmissus, qualē merito totius mūdi nationes de/
buerant amplecti. Nec alius uenit q̄ fuerat pmissus. Opulentia pa/
rere solet inuidiā, Ille nullas opes nec habuit, nec ambijt. Multis odi/
um cōciliat potētia, Ille se p̄fessus est alienum a regnis huius mundi.
Mediocribus etiā beneficijs paratur hominum beneuolentia, Ille
gratis ac prompte semet effudit iuuādis om̄ibus, pauit esurientes, sa/
nauit ægrotos, restituit m̄acos ac debiles, cæcis oculos, surdis aures,
mutis linguā reddidit, salutifera doctrina blande ac placide mōstra/
bat omnibus æternæ felicitatis uiam. Optimo, p̄inde iure propheta
dēmirat aduersus talē, tātum, tam beneficū, tam amabilem, cooriri
gentes, moliri populos, insurgere reges, armari principes. In unius
p̄niciem cōiurant om̄es, qui unus ad omniū salutē uenerat. In eum
om̄es om̄ia sua cōsilia cōferunt, qui se totū impendit om̄ibus. Vn/
de tumultus iste? Vnde cōspiratio tam insana? Nimirū quia nihil ha/
bebat

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

bebat Christus cōmune cum mūdo. Et idcirco mūdus illū auersatus est, uelut auocantē ab his, quæ filij huius sæculi p̄tinaciter adambant. Annō statim ad Christū natū impius hic ac supbus mūdus inhorruit. Simulatq; cognitū est. Magorum indicio, natum esse Messyam, tenuis adhuc rumor erat, tamen quid audis narrantem Matthæum? Turbatus est rex Herodes, & omnis Hierosolyma cum illo. Cōuocantē Scribe, exquiritur locus natalis dictus Messyæ, exquiritur a Magis tempus quo illis uisa fuisset stella, cuius indicio fuerāt excitī, fraudulentō cōsilio rex agit cū Magis ut p̄dant infāntē. Mox sequitur in ætatem innoxiam. Postea uero quam cœpit editis miraculis inflare, coelestiq; doctrina, Pharisaicæ doctrine tenebras offundere, ac diuinæ naturę ueluti scintillas aliquot, p̄ferre, Quoties in illum fremit populū, nunc ad lapides accurrens, nunc in montis abrupta ducēs, ut illinc p̄cipitem daret. Quoties illū adorti sunt Pharisei, Sadducæi, Herodiani, captiosis quæstiunculis conātes illum in laqueare. Quoties inierāt Scribæ & Pharisei clanculariū cōciliū, ut Iesū manus inijcerēt, & iniecissent, ni metuissent turbā. Mittuntur a Phariseis satellites, qui illū in tēplo docentē uiolarent. Subinde uarijs studijs inter se fremit populū, alijs dicētibz, bonus est, alijs contra negantibus. His affirmātibus eum esse unumquēpiam e prophetis qui reuixisset, illis suspicātibus eum esse Messyam. Tandē & Herodes Tetrarcha eius filius, q̄ pueros occiderat Bethlemiticos, ex his quæ rumore cognouerat infensus Iesu, captabat occasionē occidēdi eū. Ast ubi liuor & odiū Phariseorū semp in maius gliscens, certum p̄positū cōceperat occidendi Iesum, quoties cōcurrīt in cōciliū a Scribis, a Phariseis, & senioribus populī. Adhibet p̄tificum auctoritas, Annæ & Caiphæ, in cuius sacris edibus impiū hoc negociū peragebat. Præsidis auctoritas cogitur seruire Iudæorum uesaniæ. Ad huius p̄torium non solum Scribæ & pharisei, sed uniuersus etiā populū conuenit, Hos tumultus omniū ordinum, has cōspiratio/nes, hæc concilia, quā nobis luculentissime describat Euāgelica narratio, nonne merito demiratur p̄pheticus animus, ista p̄uidens futura, quæ nos facta legimus, & credimus, hoc est, fidei cernimus oculis, dicēs: Quare fremuerūt gentes, quam particulam quidā proprie referunt ad cohortem Pilati p̄sidis, quam legimus cōuenisse in atriū præsidis,

Gentes

D. ERASMI ROTERO. IN PSALMVM

populi. p̄sidiis, ut illuderent damnato Iesu. Proximā particulā, & populi meditati sunt inania, referunt ad populum Iudaicū, ex uarijs nationibus conflatū, quæ tum religiōis causa Hierosolymā cōfluxerāt. Præsidiis milites, ut alieni ab omni religiōe, & ipso uitæ genere uolenti crassiq; fremūt incōdito motu, nullo nō ludibrij genere debachantes in dominū, omnis gloriæ fontem. Iudæi meditātur inania, dum puer so studio legis, frustra p̄sequuntur eū, quem lex ipsa p̄miserat, ac designarat: Expedit, inquit, ut unus moriatur p̄ populo. Vitant diem festum, & incidūt in diem festum. Sic & Paulus, dum studio legis sequit̄ in discipulos domini meditabat̄ inania, Et hodie meditantur inania Iudæi, qui circūcisiones, sabbatismos, lotiones, delictum ciborū mordicus tenentes, cōtemnunt Euangelicā doctrinā, per quam salutē adsequi poterāt. Et ne populi furor parū ualeret aduersus innocentē, adfuerūt uelut authores huic tumultui reges terre, nimirum Herodes, ac Pilatus. Sic enim interpretatur ecclesia apud Lucam in actis apostolicis. Nam hic Herodes erat tetrarcha Galilææ, quemadmodū testat̄ Mattheus cap. 4. atq; eundē in commētaris Diuus Hieronymus adpellat. Quin & Marcus capite sexto tribuit illi regis cognomen. Pilatus autē rex nō erat, sed p̄ses Iudeæ, sed in hoc erat Cæsar, cuius uices gerebat in ea puincia. Cæsarem autem populus Iudeorum impijs illis conuitijs apud p̄sidiis p̄torium sibi regem asciuerant, uociferātes: Nō habemus regē, nisi Cæsarem. Quicquid uolunt esse hypallagen numeri, ut reges dicti sint, quorum aliter dūtaxat erat rex. Sed mollior erat tropus, ut omneis qui publicā potestate funguntur, reges adpellantur, p̄sertim cum addatur reges terræ. Imo sermone p̄phetico maxime cōueniebat numerus multitudinis, qui semp̄ sese latius porrigit. Non enim solū spectat ad illos, per quos tum Christus fuit damnatus, uerum etiā ad eos, qui ante aduentum Christi p̄sequuti sunt illum in suis prophetis, quiq; post p̄sequuti sunt eundē in ipsius apostolis, & hodie nōnunquam persequuntur in his, qui pure docuerit Euangelicā ueritatē. Et principes cōuenerunt in unum, uidelicet scribæ & pharisæi, cū senioribus populi. Hi sectis inter se discordes, quin & odijs priuatis dissidētes (nūquam enim inter auaros, sup̄bos & inuidos cōcordia est) aduersus Iesum concordēs, congregantur in domū Caiphæ. Quin & ipsi reges Herodes

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

ges Herodes et Pilatus ante discordes, in domini necem cōsentiunt, et ex eo tempore coit inter eos amicitia. Hæc sunt impiorum fœdera, qui nunquam concordēs sunt, nisi ad lædendum innoxios. Sub/ *Hilarii ar*
notat et illud Hilarius, quo Herodes ac Pilatus reges terræ dicti sūt, *gutia.*
qui iure terrenæ potestatis insurrexerint in eum, qui prædicabat regnum cœlorum. Cæterū pontifices, scribæ, pharisæi et seniores tantum principes adpellantur, non autem principes terre, aut principes sacerdotū, quod et ius terrenæ ditionis perdidissent, regno translatum in Herodē ac Cæsarem, nec iam mererentur dici principes sacerdotum aut populi, qui cōsilijs impijs coniurassent in authorem omnium sacerdotij dominum Iesum. Atq; hæc quidem, ut fateor argute dici, ita mihi nō displicet simplicior interpretatio, ut utraq; pars uersum ad idem ptineat. Quare fremuerunt gētes, ad populum Israeli-
ticum, et huic accinatur clausula, ueluti Echo referens et inculcans, quod dictum est, et populi meditati sunt inania. Rursus adstiterūt reges terræ, pertineat ad Herodem ac Pilatum, atq; huic rursus accinatur illa particula, et principes conuenerunt in unum. Hoc ne cui plane uidear adferre ex somnio capitis mei. Primum hoc factū docet Augustinus in uersibus qui sequuntur. Qui habitat in cœlis, irridebit eos, et dominus subsannabit illos, Repetita, inquit, sententia est. Nam pro eo quod est, qui habitat in cœlis, subsequēter positum est, dominus: & pro eo, quod est irridebit, subsequēter positum est subsannabit. Deinde cōstat hoc sermonis genus, in propheticalis literis esse frequētissimum, ut sensum quem prior uersiculi pars expressit, posterior aut recinat alijs uerbis eūdem, aut cōsimili sentētia referat, aut cōtraria respōdeat. Primi generis exemplū erit. Os iusti meditabitur sapiētiam. Huic accinitur, Et lingua eius loquetur iudiciū. Secundi, iustus ut palma florebit. Cui simile est, qd' succinitur. Et sicut cedrus libani multiplicabitur. Tertij, Esuriētes impleuit bonis. Id insigitur cōtraria sentētia. Et diuites dimisit inanes. Neq; hic sermonis color in mysticis hymnis frequētissimus solū pro nobis facit, uerum etiam autoritas ipsius Lucæ, apud quem ecclesia sic interpretatur hūc locum. Cōuenerūt enim uere in ciuitate ista aduersus sanctum tuum filium Iesum, quem unxisti Herodes & Pontius Pilatus, & populus Israel, pro eo quod bis erat dictum, Reges terræ
& prin/

D. ERASMI ROTERO. IN PSALMV M.

& principes simplicem sensum reddūt de Herode & Pilato. Item
 quod repetitum erat: Quare fremuerūt gentes, & populi meditati
 sunt inania, nihil aliud interpretātur, quam populum Israeliticū,
 in quo cōtinentur & pōtīfices, pharīſai, scribæ, & seniores. Atrox
 uero cōiuratio sit oportet, quæ tanto tumultu, tantoq; consensu
 principum ac populorum peragitur, omnia sua consilia, toras opes
 & uires, & quicquid authoritate, quicquid potētia, quicquid inge/
 nio fraudeve possunt in unum cōferentium. Id si fieret aduersus po/
 tentem hostem Reipu, nihil est mirum aut indignū. Nunc audi de/
 mentiam & indignitatem huius cōspirationis. Concurrent gentes,
 machinantur populi, instant reges, cōgregantur principes. Aduer/
 sus quem? O rem impiam, Aduersus dominum, & aduersus Chri/
 stum domīni. Cuncti reges quālibet potentes, aut opulenti, cum/
 cti principes, quātumuis pollent uiribus, uniuersum mortalium ge/
 nus, quālibet numerosum, quid aliud sunt quam ephemera animal/
 cula, si cōferantur ad Deum, qui semper est, & initio carens & fine,
 qui nutu suo condidit ac moderatur omnia quæ in coelis, & quæ in
 terris, qui potest & nutu perdere, si libeat, uniuersa. Tam imbecilles
 igitur cōspirare aduersus omnipotentē dementia est. Sed ingratum
 etiam & impiū est cōspirare aduersus eum, cuius bonitati debēt hoc
 ipsum, quod sunt, quod uiuunt, quod sapiūt, quod uiribus, aut inge/
 nio possunt. An nō erat istud ingratitudinis extremæ, etiamsi nihil
 nouæ beneficentiæ addidisset? Nunc ubi uideret genus humanum
 uniuersum teneri miserrima simul ac turpissima tyrannide diaboli,
 uersari in altissimis ignoratiæ tenebris, seruire idolis, seruire turpitu/
 dini, ruere præceps in æternum exitium, misertus nostri, misit uni/
 cum filium suum, nō armatum, nō formidabilem, sed unctum gra/
 tia, sed māsuetudine bonitatisq; amabilem, cuius morte nos recōci/
 liaret sibi, cuius doctrīna discuteret tenebras nostras, cuius ductu
 nobis aperiret uiam ad uitam immortalem. Et aduersus talem con/
 spirat principum ac populorū cæcitas: uel potius impietas. Vides le/
 ctor & hic obseruatur quod admonuimus aduersus dominum, ad
 patris referrur personam, aduersus Christum eius, pertinet ad filiū.
 Pater erat in filio, quemadmodum scribit Apostolus Paulus, mun/
 dum recōcilians sibi, Quisquis igitur repugnat filio, repugnat et pa/
 tri, Quisquis

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

¶ i. Quisquis agnoscit patrē, & filiū debet agnoscere. Sed diabolus erat in mundi principibus, ac populis, frustra belligerans aduersus cōsiliū dei. Nō illi nouū est, rebellare deo suo, contra quē statim ut conditus est, mouit seditionē, quod tum per se gerebat in coelis, hoc post per sua mēbra gerebat in terris. Reges terrā sūt, nec aliud, quam terrena sapiunt. Oderunt coelestia. Quod Græci dicūt Christum, Latini unctum, Hebræi Messyā uocāt, quo nomine Iudæi peculiariter designabāt eximium illum, pphetam, pphetarum oraculis pmissum ad salutē omnium gentium. Vnctio uero nō solū erat regū apud Hebræos, uerum etiā sacerdotū, quemadmodū nunc est omnium Christianorū, quos Petrus sacerdotū & regale genus appellat, propterea quod per Messyam nostrū adoptati sumus in ius & consortiū filiorum dei. In Christū uero & triphariā competit uncti uocabulum. Primum sacerdotij nomine. Siquidē is erat unicus ille sacerdos secundum ordinem Melchisedech, qui sacrosancti corporis sui uictima Deū patrē ex offenso propitiū nobis reddidit, qui sanctissimi sanguinis sui lauacro purgauit omnia peccata credentium in ipsum. Deinde regni nomine. Data est mihi, inquit, omnis potestas in coelo & in terra. Nimirū hic erat ille promissus sanctus sanctorum, qui antiquauit omnē Iudæorum unctionē, quibus iam nec sacerdotium est ullum, nec regnum. Tertio congruit in eum uncti uocabulum ob plenitudinē gratiæ diuinę, quę in illo habitauit corporaliter, ut inquit Paulus apostolus, De quo testificatur & Ioan. Euāgelista: Cuius gloriā uidimus, plenum gratia & ueritate. De cuius plenitudine accepimus omnes. Hic est enim unctus ille, de quo spiritus loquitur in psalmo: Diffusa est gratia in labijs tuis, propterea quod unxit te deus, deus tuus oleo leticię prę participibus tuis. Olim uēturus est iudex uiuorum & mortuorū in maiestate patris cū agminibus angelorū formidabilis, nō impijs modo, uerum etiā iustis, nimirum in illo die tremendo, quando coeli mouebuntur, & uix iustus seruari, quemadmodum scribit Petrus apostolus, tātum aberit, ut peccator possit subsistere. Sed interim uenit unctus, blandus, adfabilis, placabilis, beneficus, comis, mansuetus, seruator nō ultor, recōciliator, non iudex, expositus oībus ad bene merendū citra personarū exceptionē, nisi quod humiles magis amplecti uidebāt.

Hoc olim

D. ERASMI ROTERO. IN PSALMV M

Hoc olim de illo uaticinatus fuerat Esaias, ex quo Christus apud Lucam pronūciat de se proditum oraculum: Spiritus, inquit, domini super me, eo quod unxit me. Euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis uisum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum domini acceptum, & diem retributionis. Quis huiusmodi Christum non amet? Quis aduenientem non excipiat, non amplectatur, non ex osculetur? Et tamen hunc talem auersatus est mundus, cæci fugere lucem, seruire demptorem, agroti medicum, mortui uitam. Quin & illud annotandum, quod Propheta patrem designans absolute dixit dominum, ut omnium dominum declararet, quum regibus addidisset terram, filium autem non simpliciter adpellauit Christum, sed Christum eius, nimirum dignitatem illius notans, qui solus peculiariter esset unctus a deo. Habet & hic mundus Christos suos, reges ac sacerdotes, quorum nonnulli cutem habent unctam, sed mentem inunctam. Ungunt homines caput, ungunt scapulas, ungunt thoracem ac pectus, uel ad umbilicum usque, frustra homo ungit hominis corpus, nisi spiritus celestis unxerit animum. Et ideo sæpe uidemus principes semel atque iterum unctos nihilo secius ob crudelitatem, ambitionem, avaritiam intolerabiles esse populo. Habet deus unctos suos, quos non uult ladi ab ijs, quos unxit mundus. Sic enim loquitur in Canticis Asaph. Non dimisit quenquam calumniari eos, sed in crepauit pro eis reges. Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis nolite malignari. Quisquis habet animum illustratum lumine fidei, ea credens, quæ non uideret, ea sperans, quæ non adparent, propheta est, & unctus est. Docet hoc Ioannes apostolus in epistola sua: Vos, inquit, unctionem habetis a sancto, & nostis omnia. Verum hæc unctio sicut nobis gratuito datur ex benignitate dei, ita frequenter nostro uitio perit. Ideo subdit: Et uos unctionem quam accepistis ab eo, maneat in uobis. Et Paulus Corinthiis scribens, docet hanc unctionem, neque simili genere, neque pari mensura contingere omnibus, sed alijs alias dotes distribui, iuxta mensuram fidei. Sed Iesus peculiari quadam ratione dicitur unctus domini, & apud nos Christi nomen solus obtinet, quod hunc non guttis aliquod gratiæ deus imbuerit, sed affatim in hunc effuderit, quicquid in uniuersos unquam collatum fuit, aut conferri potuit.

Christus

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

Christus enim humanæ naturæ uocabulū est. Non enim uerctus dicitur, nisi quatenus homo. Simili discrimine nos quoq; dicimur filij dei, sed quoniā ille singulari ratione fuit filius dei, idcirco paterna uox proprie de hoc testata est: Hic ē filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Aderat eodem tempore columba species insidens illius sacro uertici, declarans omnibus hūc esse uerū illū Messyā, quē deus omni plenitudine gratiarū unxisset, de cuius plenitudine nos omnes acciperemus. Exhauriri non potest, in quo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. An non igitur optimo iure demiratur oculus ille propheticus, tanto molimine coniuratisq; consilijs reges & populos tendere aduersus deum omnipotentem, aduersus quem nec uis est ulla, nec cōsiliū, & aduersus Christum eius? Cui quisquis aduersatur, aduersatur & deo patri. Sed hunc mūdi tumultum cooriturum aduersus Christum, ueteris testamenti literæ non uno in loco prædicunt oraculis, & adumbrant figuris. Audiamus ipsum Christum sub persona Hieremiæ, & per os eiusdē loquentē patri: Tu autē domine demonstraſti mihi, & nō cognoui. Tu ostēdisti mihi studia eorum, & ego quasi agnus māsuetus, qui portatur ad uictimam, & nō cognoui, quia super me cogitauerunt consilia. Mittamus lignum in panem eius, & ne memoretur nomen eius amplius. Audis studia, audis consilia, cōcordantium suffragiorum uocabulū, audis mortis genus. Mittamus lignū in panem eius, corpus illius suffigamus in crucem. Quin & apostolis cæsis denunciātum est, ne prædicarent nomen illius. Ad hoc pertinet illud: Et ne memoretur nomen eius amplius. Porro cum illa legimus quæ sunt in lib. sapient. cap. secūdo. Nonne uidemur audire phariseos, scribas, Annam, Caiphā, philosophos, breuiter omnes, qui diligūt hunc mūdum conspirantes aduersus Christum? Circumueniamus, inquiūt, iustum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Promittit se scientiā dei habere, filium dei se nominat. Factus est nobis in traductionem cogitationū nostrarum. Grauis est nobis etiā ad uidendū, quoniā dissimilis est uita illius, & mutata sunt uisæ eius, tanquam nugaces æstimati sumus ab illo, & abſtinet se auijs nostris, tanquā ab immundicijs, & præfert nouissima

B iustorum

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMVM

iustorū etiā, gloriatur patrē se habere deū. Ac mox: Morte turpissimā condēnemus eū. Hanc mundi conspirationē in dominū Iesum, iam olim praludebat ænigmate fatidico, coniuratio fratrum aduersus Ioseph, quemadmodū refertur Genesis cap. trigesimo sexto. Qui cū uidissent eū procul, antequā accederet ad eos, cogitauerunt eū occidere, & mutuo loquebantur: Ecce somniator uenit, uenite occidamus eū, & mittamus in cisternā ueterē, dicemusq; sera pessima deuorauit eū. Accusant eū fratres de crimine pessimo, & pharisei Christo inpingunt blasphemiam, quodq; foedus haberet cū Beelzebub principe demoniorū. Dissident in cōsilijs fratres Ioseph, sed in malitia cōueniunt. Et ex phariseis quidā dicebant, non in die festo, ne forte fiat tumultus in populo. Et tradamus hūc Pilato, ne uideatur a nobis interfectus. Quin & ipse dominus Iesus hanc in se conspirationē pulchre depinxit parabola Euangelica, in qua coloni quū seruos alios post alios missos tractassent inclementer, quosdā etiā occidissent, tandē & aduersus filiū cōspirāt, dicētes: Hic est haeres, uenite occidamus eū, & nostra erit hæreditas. Rursus in alia parabola, coniurati mittunt illi legationē obuiā, dicētes: Nolumus hunc regnare super nos. Sed horū omnium conatus nihil aliud, quā illustrauit sapientia ac bonitatē consilij diuini, & ipsos declarauit dignos exitio, qui pertinacibus animis cōiurati fuerint aduersus totius salutis autorem. Nos autē fratres charissimi, si uere Christi mēbra sumus, ne misceamur impio cōsilio, sed pijs studijs amplectamur Christū dominū. Iudaeorū autē obstinatā cæcitatē execrantes uel miserātes, dicamus cū propheta Dauid: Quare fremuerūt gentes, & populi meditati sunt inania. Adstiterūt reges terræ, & principes cōuenerūt in unū aduersus dominū & aduersus Christū eius. Sed cū Christi discipulis fortiter dicamus: Disrūpamus uīcula eorū, proijciamus a nobis iugū ipsorū. Hic postrems uersiculus, sub cuius persona dicatur, nō satis cōuenit inter autores. Tertulianus sacrarū scripturarū sine cōtrouersia peritissimus, sic subinde citat hunc uersiculū, ut eis accōmodet, qui crediderūt ex Iudæis ac gentibus, qui gaudētes Euāgelica libertate, legis onus conabātur excutere. Subscribit huic Arnobius: Gentes, inquit, fremūt aduersus Christū, quia idolis sinē imposuit. Populi, id est, Iudæi meditantur inania, distinctiones ciborū, & sabbatorū feri-

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

rias attendentes. Vtrorūq; uincula disrūpēda, & ab horū sentētia mī
nīmū abest Hilarius, hęc uerba tribuēs apostolorū persone, qui uin
cula gentiū disruperūt, quæ peccatorū suorū fasciis cōstringebant,
dū eos qui per fidē in Christū & Euangelij gratiā, aqua tinctos libe
rant semel ab omnibus uitæ superioris delictis, ludæorū iugū abijci
ciunt, dū Mosaicæ legis ceremonias, circūcisionē, sabbata, neomeni
as, baptismata, ciborū delectus, uictimas. Ceteraq; quæ, ut in actis
ait Petrus, nec ipsi portare potuerūt, nec patres eorū, docent iam esse
spēnēda, quippe quæ uelut umbras oportebat ad coruscantē Euan
gelij lucē euanesce. Nec ab his in re multū dissentit Hieronymus,
qui putat hūc sermonē esse domini Iesu, cohortātis populos gentiū,
ut omēs qui sibi ex ludæis credituri essent, legalia uincula dissoluāt,
& graue onus legis abijciāt, sed sequantē eū, cuius iugū suauē est, &
onus leue. Solus Augustinus meminit diuersæ sentētiæ, sed sic ut ip
se uideatur eius autor. Nā existimat hunc uersiculū aptius referri ad
personā eorū, quos paulo ante propheta dixit tumultuātes ac medi
tantes inanīa. Quorū animis hac impia uox digna sit. Disrūpamūs
uincula eorū, & proiciamus a nobis iugū ipsorū, ut itelligamus hos
esse, qui dicunt deo: Recede a nobis, scientiā uiarū tuarū nolumus,
in quorū typū Gesareni rogant Christū, ut excederet finibus ipso
rū, quicq; dicunt in parabola: Nolumus hunc regnare super nos. De
trectat mūdus iugū Euangelicū, malens ferre durissimū iugū diabo
li, quā submitti suauē iugo dei & Christi eius. Hanc interpretationē
solā sequit Cassiodorus. quā tamē Aug. sic anteponit alijs, ut diuer
sas nō improbet. Mihi magis arridet, quod solū uideo placuisse ue
rustis interpretibus. Quoniā aut ex historia ueteris Testamenti
fatis liquet Hebræos gentē fuisse rebellē ac duræ ceruicis, data est il
lis lex grauis aut rigida, ut quātāquā filij nō poterāt obtēperare præ
ceptis dei, tanquā mala mancipia, legis duritiē, ueluti cōpedibus ac
iugo cohercerent a maleficio, & ad officiū pertraherent. Inde circū
cisio delectus ciborū, obseruatio nouiluniorū, baptismatū, ieiunio
rū, uotorū, uictimarū, ne quo se possent uertere, quin occurreret le
gis præscriptum, ceu cancelli non sinentes illos suo uiuere arbitratu.
Proinde Paulus hanc legem, legem seruitutis adpellat. Et huc nōnul
li scriptores orthodoxi referunt ilud, quod legimus apud Ezechielē

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMVV

cap. uigesimo: Et ego dedi eis praecepta non bona, & iudicia in quibus non uiuent. Seruile iugum ac durū adpellat, non bonum. Dixit aliquis, quum deus sciret populum nō obseruaturū legem, quur illum tot prescriptionibus, tot obseruationibus onerauit? Nimirum ut quemadmodum Paulus docet, per legem agnoscerent morbum suū, & inciperent desiderare medicum, posteaquam agnoscerent suum peccatū. Porro qui legerit Acta apostolorum, & Paulinas epistolas, facile cognosceret quāto studio Iudaei, qui fuerant amplexi professionē Euangelicā, conati sint hoc onere grauari, nō eos solū, quos in Iudaismo deprehenderat Christus, uerū etiā gentes ab obligatione Moisaicae legis immunes. Hoc agebāt passim pseudapostoli, qui Christum miscebant cū lege, quasi solus ille parum sufficeret ad dandam omnibus salutē. Hī Romanos primum in Iudaismum pertraxerant, Hī Galatas eodem retraxerant, Hī ceteris, qui crediderant in Christum libertatis autorem, hoc seruile iugum studebant imponere, iubentes eos circumcidī, ut in carne illorum gloriarentur, dicētes: Ne gustaueris, ne tetigeris, ne contrectaueris. Aduersus hostis uiribus ubiq; pugnat acerrimus Euangelicae libertatis adsertor Paulus, qui nec Petro ueritus sit in faciē resistere, quod uideret illius exēplo periclitari quosdā ex gentibus ad Christū conuersos. Quid multis? Tam pertinax erat studiū quorundā Iudaeorum, conantium gentibus imponere iugū legis Moisaicae, ut eam ob rem coierit consiliū frequens utriusq; populi, cui praeter ceteros praefuit Petrus & Iacobus. Erant autē pharisaicae sectae, qui hoc potissimū peritendebant, quod haec factio superstitiosius etiā legis tenax fuisse legatur. Sic enim legis in Apostolorū actis cap. 15. Surrexerunt autem quidam de haeresi phariseorū qui crediderunt, dicentes: Quia oportet circumcidī eos, praecipue quoq; seruare legē Mosi. Hī nimirū, de quibus paulo ante dixerat: Et quidā descendētes de Iudaea, docebāt fratres, quia nisi circumcidamini secundum morem Mosi, non potestis saluari: Facta ergo seditione non minima Paulo & Barnabae, aduersus illos, statuerunt ut ascenderent Paulus & Barnabas, & quidā ex alijs ad apostolos & presbyteros in Hierusalē super hac quaestione. Ibi Petrus in hunc modum concionatus est: Viri fratres, uos scitis, quod ab antiquis diebus deus in nobis elegit per os meū audire gentes

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

gentes uerbum Euāgelij, & credere. Et qui nouit corda deus, testi/
monium, phibuit, dans illis spiritum sanctum sicut & nobis, & nihil
discreuit inter nos & illos, fide purificās corda eorum. Nunc autem
quid tētatis deū imponere iugum super ceruices discipulorū, quod
neq; nos, neq; patres nostri portare potuimus, sed p gratiam domi/
ni nostri Iesu Christi credimus saluari, quemadmodū & illi. Quum
audis Petri uocem: Nunc ergo quid tētatis deum imponere iugum
& c. Nōne satis expressisse uidetur tedium Mosaicæ seruitutis, quo
laborare uidentur & illi, qui dicūt in Psalmo: Disrumpamus uincu/
cula eorum, & pīciamus a nobis iugum ipsorum, Nec dissimili ser/
mone succinit Iacobus, Propter quod ego iudico nō inquietari eos,
qui ex gentibus cōuertuntur ad deum. Caterum quēadmodum p/
dictum erat, uti docet Paulus apostolus fore, ut reiectis ob incredu/
litate Iudæis, gētes reciperent ad Euāgelij gratiam. Ita prædictum
erat futurum, ut carnales ceremoniæ legis uerterēt in cultū pieta/
tis spirituales, ut circūcisio corporis uerteret in circūcisionem cor/
dis. Sic enim loquit apud Hieremiam dñs. Nouate uobis nouale, &
nolite serere sup spinas, circūcidamini dño, & auferte pputia cordiū
uestrorū, uiri Iuda & habitatores Hierusalem. Quod hic per pphē/
tam nouale uocat, in Euāgelio dixit, uinum nouū nō committendū
utribus ueteribus. Viriq; concinit Paulus, negans esse Iudæum, qui
pelliculam corporis habeat amputatam, sed qui mentem habeat re/
purgatam a crassis cupiditatibus, quæ militāt aduersus spūm. Quin
apud Esaiam deus iam tum fastidit uetera ieiunia, ueteres uictimas,
uetera sabbata, ueteres solennitates. Quare fastidiebat? Quia erant
carnalia, & pater tales amat adoratores, qui in spū adorāt ipsum. Spi/
ritus est deus, & spirituali cultu delectatur. Poscebat hūc ordinem
imbecillitas humana, ut prius esset quod carnale est, sed ita, ut p car/
nem, pficeremus ad spiritum. Alioqui quid dicit dominus in Gene.
Nō pmanebit spūs meus in homine in eternum. Quamobrem non
manebit? Quia caro est, inquit. Non auersatur deus carnis substan/
tiam quam cōdidit, qui nihil cōdidit, quod bonum non sit, sed odit
crassos & caruales affectus. Habuerūt atates sæculi publicam quan/
dam, ut ita dicam, infantiam suam. Huius pædagogus erat lex Mo/
saica. Habet & nostrum quisq; suam quandā infantiam in Christo.

B ; Habet

D. ERASMI ROTERO, IN PSALMV

Habet & ecclesia suas quasdam ceremonias, quibus fouet atate imbecillem, donec robur colligat augescens in fide & charitate Evangelica. Tolerat deus ad tempus carnales, si paulatim extenuentur in spiritum, at non tolerat in aeternum. Portentum est, infantia perpetua. Tempestiuam pueritiā exosculamur, blandeq; fouemus in liberis nostris, uelut ostentum abominaturi puerum annoū triginta. Quā diu ratio non exerit uim suam in nobis, haud ita multū differimus a brutis. Et quam diu tales sumus, meremur ut bruta animātia tractari. Fune ducuntur boues, iugo premuntur tauri, freno regunt equi muliq; capistro ducuntur asini, nare trahuntur bubali. Sed quoniam hec nō mutant naturam suam, & seruituti nata sunt, perpetuo iugo premuntur. At hominibus tantisper adhibetur iugum, donec explicet se uis ratiōis, donec emicet ignis charitatis Evangelicæ. Christus tamen si per prophetas suos p̄dixerat ad Euāgelij lucem euanituras umbras legis Mosaicæ, ad Euāgelij libertatem & gratiam, relaxandum esse iugum carnalium obseruationum, tamen ut omnes ad se pelliceret, obseruauit quidem ipse quod lex præscriperat. Sed tamen interrim præludit nōnunquam abrogandæ legi, dum semel atq; iterum sanat hominem in sabbato, dum discipulis patrocinať aduersus phariseos calumniātes, quod spicas uellerent in sabbato, dum palam testificatur filium hominis dñm esse etiā sabbati, dum iubet eos ire ac discere, quid sit misericordiā uolo, & nō sacrificium, dum hactenus damnat supersticiosam obseruationem earū rerum, quæ ad tempus erant institutæ, ut figuram haberent rerum spiritualium, quod harū prætextu negligerent ea, quæ suapte natura, semperq; pia sunt. Ad hāc libertatem gestiebāt & apostoli, dum freti suo p̄ceptore in uelendis spicis negligunt sabbatū dum nō ieiunant, in quo ipso Christi patrocinio defensi sunt, dum audent peccatorū & publicanorū interesse cōuiujs, dū negligūt pharisaicas, & Christo quoq; damnatas cōstitutumcūlas, de lauādīs urceis & aramentis, de lotiōe manuum ante cibum, de lotiōe corporis totius, siquādo redissent a foro. Nimirum tamen si rudes adhuc, ac plane Iudaismum sapiētes, unde & Christus eos paruulos uocat, hoc est, *ὑποτακτοί*, tamen ut sodales spōsi ueluti gestiebāt ad utcunq; gustatā Euangelij libertatē. Et hinc totus ille fremitus phariseorū, inde cōcursus in scelerata cōsilia Annæ & Caiphæ.

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

& Caiphæ. Sed discipuli Iesu nōdum audent palam exerere uocem
Euangelicā, Disrumpamus uincula eorū, & proijciamus a nobis iugū
ipforū. Nōdum enim uenerat spūs ille igneus, qui discuteret frigiditas
ac superstitiosas obseruatūnculas sabbatorū, neomeniarū, baptis/
matum, ieiuniorū, ciborū, & cōtactuum. Plus audet ebrii musto cœ/
lesti. Iam Petrus doctus nihil esse cōmune, quod deus sanctificasset,
nec esse respectum psonarū apud deū, sed omnes ex æquo æstimari
fide Euāgelica, nō uere cōgredi cū Cornelio, nō uere totum onus
legis depellere ab ceruicibus gentiū, non uere deniq; uesci quibulli/
bet cibis, Paulum monitorem patiēter audit, & obtēperat. Quid ali/
ud uociferatur eximius ille Iesu Christi præco Paulus, in omnibus
cōcionibus suis, in omnibus epistolis suis, quam disrumpamus uin/
cula eorum, & proijciamus a nobis iugum ipsorum, & tamē nō de/
finūt tumultuari synagogæ procures. Quoties hinc seditio mota est
Paulo? Quoties in periculo fuit ne discerperet a Iudeis, nisi iudices
Ethnici, Iudæis equiores subduxissent hominem? A deo nulla pestis
nocentior religiōi, quam ceremoniarum superstitio, quum hæc se
potissimum religionis specie commendet. Quid multis, tam ptinax
erat conspiratio synagogæ aduersus Christum domini, ut nisi perti/
nacissime clamasset Paulus, Disrumpamus uincula eorum, & proij/
ciamus a nobis iugum ipsorum, in uinculis, in medijs uitæ discrimi/
nibus, Imo nisi mortuus etiam clamaret, adhuc circūcideremur, ad/
huc insuauis iugo legis Mosaicæ premeremur. Græcia, quoniam mor/
dicus adhæsit doctrinæ Pauli sui, semper purior fuit a Iudaismo. Cæ/
terum Augustinus tot annis post ætatem Pauli queritur conditio/
nem Iudæorum fuisse potiore conditione Christianorum, & tan/
tum in Africa fuisse Iudaicæ superstitionis, ut temulentia, ut adulteri/
um, cæteraq; uitia pro ludo ducerent ab his, qui crimen inexpressibile
putabāt intra sabbatū, nudo pede cōtigisse terram, propterea quod
Africa, ut lingue commercio, sic etiam gentis cognatione iuncta fu/
erit Hebræis. Roget aliquis, quæ res commouebat phariseos, ut tan/
topere pro frigidis & inamoenis obseruatūnculis digladiarent ad/
uersus Euangelicam libertatē? Hoc abunde docet historia Euāgeli/
ca, Ambitio, auaritia, liuor instigabat illos. Populus rudis miratur
ea quæ uidet, nec ulla re facilius ducitur, imo deluditur, quam falsa
specie

D. ERASMI ROTERO. IN PSALMV

specie religionis. Regnum quoddā obtinebāt pharisei, p̄scribebant populo, addebāt onus oneri, quo magis illum haberent obnoxium, erant in p̄cio, habebātur semidei, atq; interim seruiebāt uentri suo, cōsulebant rei familiari. Quemadmodū autem tyrannis expedit, ut quam minimū sapiat, quam minimum generosi spūs habeat populus, ita illis expediebat, ut populus iugiter in hac infātia p̄seueraret, ne quādo iugum excuteret. Eximium est, Euāgelicum est, sed difficile est imperare liberis. Tyrānicum est, ac facile imperare asinis, ac stupidis. Itaq; pro suo regno dimicabāt pōtiffices ac Pharisei. Suis cōmodis priuatis populi malo seruiebāt. Et utinam aliquādo finis esset huius tumultus aduersus Christum. Nulli s̄culo defuerunt, nec ulli defuturi sunt sui pharisei, suus Caiphas, suus Herodes, suus Pilatus, suus populus phariseorum ac p̄ncipum furori subseruiētes. Quisquis tremuit aduersus sermonē Euāgelicū, tumultuat aduersus Christum. Quisquis cōspirat aduersus pracones Euangelicae doctrinae, cōspirat aduersus apostolos Christi. Nec alia res sic instigat mundū aduersus sermonē Euāgelicum, nisi quae res incitauit phariseos aduersus Christū. Qui de mūdo sunt, amant ea quae sunt huius mūdi. Amant primos accubitus in conuiujs, amant ambulare in stolis & phylacterijs conspicui, amant saluari rabbi in foro, amant ocium, amant ex alieno uiuere. Diligunt opes, diligunt uoluptates carnis, diligūt tyrānidem. Et ideo nō serunt sermonē Euāgelicū, quia contrarius est cupiditatibus ac factis ipsorum. Hinc illi infāni tumultus, primum exorientes a fucatis phariseis, mox adiūctis & alijs sectis, adiūctis pontificibus & senioribus. Inualescunt tādem, & e populo plerisq; pertractis in rabiem, & p̄phana praesidis potestate, alieno furori seruire coacta ueluti omnibus copijs, ad certam uictoriam, & exitium Christi deuotis animis p̄perant. Nō enim adeo cæcus est mūdos quin intelligat ad opprimendam ueritatem, magnis opus esse uiribus. Quid interim humilis ille Christus? Defertur, calpitur, ligatur, ceditur, damnatur, crucifigitur, moritur, sepelitur, insultant pharisei: Descendat nūc de cruce. Vah, qui destruit templū dei, alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Hæc nimirū est uox mundi, uictoriam suam iactantis aduersus sermonē Euāgelicum. Quid interea pusillus ille grex? Fugitat, latitat, mussitat. Et tamen

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

tamen apud se non desinit, uel gemitu dicere: Disrumpamus uincula eorū, proiciamus a nobis iugū ipsorū. Iugū Ethnicorū, ut dicere cōperā, sunt fascie peccatorū, quibus adstrictus erat ille paralyticus cui dixit Iesus: Remittuntur tibi peccata tua. Iugū pharisæorū, sunt fasciculi constitutionū humanarum, quas illi iuxta testimoniū Euāgelicum colligunt, & imponunt humeris alienis onus importabile, quum ipsi digito nolunt tangere. Hos tantos laqueos, hæc uincula, hoc iugū quomodo poterunt effugere simplices et imbecilles Christi discipuli, aduersus mundum tanto consensu frementem? An despondebit animum, an excusso suauī Christi iugo, ceruicem præbebit inamœno iugo mundi? Nequaquam, sed unde solatium? unde prælidium? Audiatur dominum suum: Nolite, inquit, timere pusillus grex. Ac rursus: Confidite, quia ego uici mundum. Habes solatiū, nunc audi præsidium: Qui habitat in cœlis iridebit eos, et dominus subsannabit illos. Tantum abest ut terræ principes uictoriam auferant aduersus Christum, ut pro sperato triumpho risum & sanas sint reportaturi ex insano tumultu. Sed qd interim faciet pusillus ille grex. Num tumultu pugnabit cum tumultuāte mundo? Num fraudem fraude, dolum dolo, uim ui repellet? Non arbitror. Quid igitur? Pius precibus implorabit opem sui principis, qui est in cœlis, dicetq; cū ecclesia apostolica, sublati in altū & oculis & manibus et animis: Et nunc domine, respice in minas illorū, & da seruis tuis cum omni fiducia loqui uerbum tuū. Paulus alligatus uinculis magistratum, nō desinit tamē gloriari, sed uerbū, inquiens, domini nō est alligatū. Non sunt exacerbādī mūdi procures, quoad fieri potest, sed non est omnino tacendū dei uerbum. Erunt in quos sit extergendus pulvis pedum, sed rursus erunt, qui cū gaudio excipiant sermonē Euāgelicum, & ferent fructū, alijs trigecuplum, alijs sexagecuplum, alijs centuplū. Sed priusquam altius ingrediar huius enarrationis pelagus, præstiterit aliquos scrupulos prius discūtere. Primū de personis loquentis, mox de figura, formaq; sermonis. Nam si quæ præcedūt: Disrumpamus uincula &c. dicuntur sub persona discipulorū Christi. Quæ et aliquis, cuius persona dicunt hæc: Qui habitat in cœlis iridebit eos &c. Hilarius uidetur tribuere sermonē hunc personæ prophetæ, qui cōsoletur Christi discipulos, addens animū aduersus inania mun-

De personis huius loci.

nia mundi machinamenta. Sed rursus existit altera dubitatio, an totus hic uersus, qui constat duobus membris, pertineat ad unā personam, an altera pars pertineat ad patrē, altera ad filiū. Hilarius subindicat hic quoq; seruata personarum discretionem, quemadmodum in eo, qui precessit: Aduersus dominum, & aduersus Christum eius. Quemadmodum enim contumelia communis est patri ac filio, ita uindicta communis est utriq; quo quidem ex argumēto colligunt, eandē patris ac filij naturā. Vis & operatio communis est utriq; sicut pater suscitāt mortuos & uiuificat, sic & filius q̄s uult uiuificat. Ita cōmunis est honor. Nec em̄ pater iudicat quenq; sed omne iudiciū dedit filio, ut omnes honorificent filiū, sicut honorificauit patrē. Cōmunis & contumelia, qui non honorificat filiū, non honorificat patrem, qui misit illum, & ideo qui conueniunt aduersus dominū, conueniunt & aduersus Christum eius. Similiter et hic quos irridet alter, alter subsannat. At interim existit dubitatio, utra pars, utriusque personę sit accommodanda. Hilarij quidē sermo subobscurus est, quo locū hunc exponit. Tamē is uidetur priorē partem tribuere deo patri, posteriorē filio. Visum est enim patrem hac metonymia signare, qui habitat in cœlis, non quod filius nō esset in cœlis, quantū etiā dicatur in cœlis fuisse, quā mortali corpore uestitus uersaret in terris, sed quod eo tēpore, ad quod refertur hęc prophetia: filius dei descēderat in terra, adsumpta natura humana, quā hęc dispensatio corporis adsumpti, nō competat in personā patris. Ac proinde nec missus unquā dicitur, sed mittens, quā filius ac spiritus sanctus mitti legant. Ad hęc studiosi rerum Hæbraicarū, docent hanc particulā, qui habitat in cœlis, esse unū e sacris cognominibus dei. Irridet igitur pater, subsannat filius, sed eadē est irrisio, eadē subsannatio. Diuus Augustinus, ut ante diximus, non arbitrat̄ esse notatam discretionē personarum, sed eandem sententiā esse repetitam, uerbis dumtaxat immutatis, quod ante docuimus esse solenne in mysticis literis. Porro quum utaq; sententia sit probabilis, ego tamen si quid habet momenti calculus meus, malim hac in parte Augustini iudicio subscribere. Atq; hæcenus de personis. Nunc de schemate sermonis, quod polliciti sumus præstābimus. Frequenter in diuinis literis adfectus humani tribuuntur deo, furor, ira, poenitentia, gaudium, dolor, misericordia.

De tropis huius loci.

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

sericordia, quum nihil horum cadat in naturam diuinam, quæ prorsus est immutabilis. Sed ex rerum mutatione quæ nobis accidit, iuxta consuetudinem mysticæ scripturæ adfectuum uocabula deo tribuuntur, ut irasci dicatur, quoties afflicti malis scelerum nostrorum poenas damus: furere, quoties durius affligimur: misereri, quoties præter meritum nostrum rebus latioribus fruimur, aut quoties mitioribus malis admonemur, ut respiscamus: poenitere quum ita uiuimus, ut illius beneficio prorsus uideamur idigni, quiesq; sua munera quibus abutimur, aufert a nobis. In nobis igitur sunt adfectionum huiusmodi uel causæ, uel effectus, quum deus semper sit tranquillus & immotus. Ergo quum ille sit immunis ab omnibus animorum adfectionibus, multo minus in illum cõpetant adfectiones corporis. Mens est deus, sed simplicissima, Corpus nullo modo dici potest nisi corpus dixeris rem, quæ suapte natura subsistat: sed nobis irridet, qui ritum oris diducit. Id phisici putant accidere motis spiritibus circa reticulum diaphragmatis, quod dirimit cor ab inferioribus, nasci dicunt e splene. Proficiscitur autem fere e gaudio, nonnunquam ex amarulætia qui risus dicitur Sardonius. Sublannat autem qui corrugato naso deridet. Nam nasum irrisioni dicauit antiquitas. Hæc adeo non conueniunt in deum, ut probis etiam uiris habeatur indecora. Verum quo magis intelligatur scriptura sacra, suum sermonem ad nostros adfectus attemperat. Irridere dicitur impius deus, quoties illorum conatus in diuersum recidunt & molientes perniciem alijs, suis ipsorum consilijs illaqueantur. Est autem hæc peculiaris ars, ut ita dicam, diuinæ sapientiæ, ita temperare conatus malorum, ut illorum impietatem uertat in suam gloriam: & exitium, quod alijs intentant, uertat in autorum perniciem, & in bonorum felicitatem. Sic passus est Pharaonem aliquandiu seuire in populum suum, quo liberantis illustrior esset gloria, & omnibus palam fieret impium regem, cum impio satellitio, iusta dei uindicta perisse. Eludit igitur quodammodo, qui sciens ac uidens patitur impietatem eousq; ferocire, donec semetipsam inuoluat exitio digno. Nimirum hoc est, quod legimus in cantico uirginis matris: Disperisit superbos mente cordis ipsorum. Rursus in alio psalmo: Ecce parturit iustitiam, concepit dolorem & peperit iniquitatem. Audis molitiones conspirantium. Nunc audi quomodo illos

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMVV

irrideat is, qui habitat in coelis: Lacum aperuit & effodit eū, & inci-
 dit in laqueū quē fecit. Cōuertetur dolor eius in caput ipsius, & i uer-
 ticē eius iniquitas ipsius descendet. Similem uocem sublannantis au-
 dis in psalmo quinquagesimo sexto: Filij hominum dentes eorum ar-
 ma & sagittæ, & lingua eorū gladius acutus. Audis fremitus ac mi-
 nas cōiuratorum. Sed ut intelligas eum qui habitat in coelis, superio-
 rem esse cōsilijs ac uiribus humanis: Exaltare, inquit, super coelos de-
 us, & super omnem terram gloria tua. Nunc uide quemadmodum
 irrideat illorū impios conatus diuina sapientia: Laqueum parauerūt
 pedibus meis, & incuruauerunt animam meam: Foderunt ante fa-
 ciem meam foueam, & inciderunt in eam. Item psalmo tricesimo se-
 xto: Obseruabit peccator iustum, & stridebit super eum dētibz su-
 is. Dominus autem deridebit eū, quoniam prospicit quod ueniēt
 dies eius. In eandem sententiam concionatur aeterna sapiētia in pro-
 uerbijz Hæbreorū. Coniurant & illic impij dicentes: Insidiemur san-
 guini, abscondamus tēdículas contra insonē, frustra, deglutiamus
 eum sicut infernus uiuentem, & integrum quasi descendētem in la-
 cum, Sed quid illis respondet spreta sapientia? Ego quoq; in interitu
 uestro ridebo, & sublannabo, quum uobis id quod timebatis adue-
 nerit, cum irruerit repētina calamitas, & interitus quasi tempestas in-
 gruerit, quando uenerit super uos tribulatio & angustia. Tunc in-
 uocabunt me & non exaudiam, mane confurgent, & non inuenient
 me. Simile quiddam inuenire licet, & in prophanorū poetarum lite-
 ris. Apud Homerū Iupiter exitiabili somnio misso, spem facit Aga-
 mennoni capiendæ Troiæ, quā Græcis omnibus cladem & exitiū
 pararet. Vnde & ἀγκυλομήτις eum adpellat poeta, hoc est, obliqui
 cōsilij. Sic & apud prophetam mittitur spiritus domini mendax, qui
 fallat eos, qui nolebant audire spiritū ueracem. Deridetur & in euā-
 gelio diues ille, qui dilatatis horreis decreuerat suauiter ac sibi uiue-
 re. Quid enim audit, uelut a deo sublannāte: Stulte, hac nocte repo-
 scunt abs te animā tuā, & hæc quæ cōgregasti cuius erunt? Paulus
 item scribēs Timotheo, meminit spirituum impostorum, per quos
 in exitium pertrahūtur, qui pertinaciter conspirant aduersus spiritū
 ueracem Euangelij. Sic enim & idem docet Paulus: Deus stultam
 facit sapientiam huius mundi, & sapientes comprehendit in astutia
 sua, tra-

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

sua, tradens illos in reprobum sensum, ut ea faciant quæ non conueniunt, quoniã excæcati superbia, maluerunt seruire creaturæ, quam agnoscere creatorẽ, ut ipsi sibi dignam erroris mercedem accersant. Iam si quis ad hoc uaticiniũ conferat historiã Euangelicam, is facile perspiciet, quoties, quot modis dominus e coelis eriserit ac subfannarit impiorũ hominũ consilia. Primus omnium exitiũ puero machinatur Herodes consulit scribas, expiscatur a magis tempus stellæ, hortatur ut uestigent puerum, uelut ipse quoq; adoraturus si repperitus esset. Quid hiscerebus profecit uulpina prudentia? Consulẽdo scribas, confirmat uaticiniũ ueritatem. Sciebant ex prophetia nasciturum in Bethlehem, atq; illic natus est. Confirmatur & magorũ narratio, qui stellæ ductu peruenerant Hierosolymam. Rumor latius spargitur sollicitudine principis. Magorum pietas accenditur regis simulatione. Adorant pij quem quærebant, impius rex eluditur, magis angelo monitore per aliam uiam reuersis in regionem suam. Iam impotẽs ira, uulpinam pellem exiit, & arripit leoninam, palam furens, sæuit in ætatem etiam hosti miserabilem. Crudeli edicto iubet occidi, quicquid natum esset masculorum intra fines Bethlehemiticos, usq; ad bimatum. Dilatat locũ, ne possit falli uerbis prophetiæ, quæ forte Bethlehem dixerant, nõ uiculum ipsum, sed quicquid circumiacentis territorij ad uiculum pertineret. Dilatat ætatẽ, nec ulli parcitur, ne qua posset unus elabi. Atq; his quoq; rebus declarat se credere prophetiæ, declarat se credere magis iam Christũ esse natũ. Atq; hic rursus eluditur impia prudentia, primitiæ martyrum Christo consecrantur, Christus qui solus petebatur, solus elabatur. Herodis immanitas exitio digna cunctis mortalibus declarat. Aegyptus tũ supstitioso demonũ cultui dedita seruatoris sui cunabulis cõsecrat. Deluditur & ille salutis humanæ sempiternus hostis, qui per Herodem exitium Christo moliebat. Adoritur enim uarijs tentationum insidijs, ut si rationem diuini cõsilio certo potuisset elicere, salutem orbis impediret. Sed reuincit a Christo, & reuincitur suo gladio. Tentabat ille fallere diuinæ scripturæ uerbis, eiusdem scripturæ uerbis retunditur. Deniq; ita discedit, ut prorsus inuincibilem uideret, quem tentabat, nec tamen liquido cognosceret esse deum, quẽ ut hominẽ uidebat esurientẽ. Huius satellites quoties clau-

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMV M

mant per hominem miserorū ora: Scimus quod sis filius dei, uenisti
 ante tempus perdere nos. Sed non accipit testimoniū ab impuris spi-
 ritibus, qui cecorū & muliercularum testimonium non aspernaba-
 tur. Hic erat ille serpens callidissimū animal totius terrae, qui semel im-
 posuerat ueteri Adam, per seductam mulierē, sed idem per nouum
 Adam suis artibus deluditur, nec prius sentit se uictū, quā quum ip-
 se sibi certam uictoriā polliceret. Quis enim expectaret per ignomi-
 niosum lignum crucis iter esse ad immortalem gloriā? Quis crede-
 ret supplicio parari regnum, morte uitam redimi? Hic erat astutus
 ille ueterator, qui per organa sua Phariseos & Scribas toties insidias
 struxit Iesu, captiosis interrogatunculis uenantes, unde illum cape-
 rent. Nec aliud interim efficiunt, nisi quod & suam amentiam, & li-
 quorem traducerent etiam apud imperitam multitudinem, & Chri-
 sti gloriā illustrarent, & auctoritatem confirmarent. Calumniatur
 illius miracula, uelut ea patraret praesidio Beelzebub. Ea calumnia
 uertitur in gloriā dei, dum argumētis irrefutabilibus Christus do-
 cet illa non posse fieri, nisi uirtute dei. Quo magis student illi detra-
 here apud populum, hoc magis excitant illius admirationem, huma-
 nam ac fraudulentam sapientiam ubiq; superante diuina sapientia.
 Nonnunquam & clam illi obmurmurant. Et hic deluduntur, dum
 Iesus respondet ad tacitas illorum cogitationes, & alias ita responsum
 temperans, ut recte percutiat illorum conscientiam. Iam dum lapi-
 dantium manibus elabitur: dum praecipitandus per medios cuneos
 euadit, nonne bis deluditur hominum conspiratio? Nam nec datur
 illis fauendi potestas in quem uolunt, & nobis declaratur illū spon-
 te mortem pro nobis oppetisse, qui suo, non illorum tempore mori
 uoluerit. Ac ne singula persequens, tedio sim lectori, quam male cel-
 sit ludæis, quam bene nobis illud consiliū, quod illis uisum est ue-
 hementer callidum, ut Iesus specie legitimi iudicii periret, quo sic ab
 omnibus scelerosus ac maleficus haberetur. Hic nihil agitur, nisi fre-
 quenti consilio Pharisaeorum, Scribarum, Seniorum & pontificum
 Attrahitur & populus, ne quem latere posset illa sacrosancta uicti-
 ma, quae pro totius mundi salute erat immolanda. Astutia suadebat
 illis, ne occideretur in die festo, sed impotens illorum furor, subserui-
 it diuino consilio, cui decretum erat ab aeterno, ut uerum illud pha-
 sedie

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

se die paschæ mactaretur. Pecunia redimitur opera discipuli ad pro
dendum dominum suum, atq; hic dum nummos ad pedes abiicit,
dum de seipso supplicium sumit, nonne graue testimonium etiam
apud ipsos reddidit innocentiae Christi? Imo dum ipsi praepostera
religione decernunt, & in hoc conuocato consilio, nummos eos nō
esse deferendos in corbonam, sed his agrum redemerunt, in sepultu/
ram pauperum & peregrinorum, ut nomen etiam ipsum testaretur
innoxiū caput precio uenditum, nonne ipsi & suae maliciae, & Chri/
sti innocentiae testes esse uoluerunt? Dum per subornatos falsos te/
stes accusatur apud impium sacerdotem Caiphā, Dum in tali quo
q; iudicio reijciuntur illorum testimonia, nonne illorum malicia ser/
uatoris eximiam illustrat innocentiam, in quem ne fingi quicquam
potuit probabiliter? Dum ex officio suo uaticinatur Caiphas: dum
ex adiurato confessionem extorquet, dum scindit uestimenta sua co/
ram omnibus, nonne suo testimonio confirmat cōsiliū redempti/
onis? Nonne nostrae fidei consuluit, qui certius iam nouimus eam
esse filium dei, uenturum aliquando cum angelis suis, ad iudicandū
uiuos & mortuos? Nonne didicimus scissis uestibus abolendum sa/
cerdotium Mosaicum? Nec aliter illis cecidit illud consiliū, quod
ut a se depellerent inuidiam mortis, quem sciebant innocentem, de/
ducunt ad pretorium Pilati. Si quidē dum ethnicus ille, qui neque
legem nouerat, neque uiderat Christum ædentem miracula, neque
docentem audierat, tot modis obnuitur illorum uesaniae, ut innoxio/
um eriperet, dum negat se inuenire in homine ullum crimen mor/
te dignum, dum religione dici festi, & Barrabæ seditiosi homicidæ
collatione studet opitulari Christo tot beneficijs noto, dum flagel/
latum producit, quo uel supplicio satiatius illorum liuor mitesceret:
dum ab uxore quoque submonetur, ne se contaminet sanguine in/
noxij, dum omnibus tentatis, tandem manus abluens, testatur
sele immunem a sanguine CHRISTI: nonne hæc omnia lu/
deorum consilio procurata, miris argumentis confirmant inno/
centiam CHRISTI, etiam apud gentes? Ac dum Iudæi tot
rebus implacabiles, uelut in rabiem acti, non calant amplius a/
mentiam suam, sed clamant: Crucifige, crucifige: Sanguis eius su/
per nos, & super filios nostros. Et: Non habemus regem nisi Cæ/
C 4 sare,

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMV M

farē, nonne palam faciunt omnibus, se se esse dignos exitio, quod po-
 stea legimus in gentē eam ingruisse: Pilatus damnando Iesum absol-
 uit, immunitatē prafatus, antequam damnationis sententiā pronun-
 ciaret non ex animo suo, sed ex illorum uelania. Qui deprecatur iu-
 diciū uindictā, nimirum innocentem pronunciat eum qui damna-
 tur: & qui se pronūciat immunem, grauat eos, quorū inuidia oppri-
 mitur innoxius. Quod nec Euāgelista tacuit: Sciebat enim, inquit,
 quod per inuidiā tradidissent eum, Iudaei se se damnant apud tribu-
 nal, & in suum caput accersunt uindictā diuinā. Quid multis? Du-
 citur & ad Herodem, ut illinc quoq; referret innoctiā suā testimo-
 nium. Contemptū eum remisit Herodes non damnatum: & cōtem-
 ptum ob silentiū, non ob crimen, qui tamen multis nominibus accu-
 saretur. Legimus enim a discipulis admonitū Iesum, cauere, quod
 Herodes captaret occasionē occidēdi illum. Intellexit & impius rex
 & inimicus, hominis innocentia. Fama duntaxat cognitum quare
 bat occidere, conspectū dimittit: ex quo colligimus integritatē ani-
 mi in ipso domini uultu reluxisse. Iā chlamys coccinea, corona spi-
 nea, arundo sceptri uice data, colaphi, alapa, sputa, uerbera, cōuicia,
 scommata, ludibria, & si quid aliud Pilati cohors ante suppliciū legi-
 timum ex suo ingenio debacchata est in Iesum, dubiū non est quin
 instigatoribus Iudaeis sit peractū. An non hic quoq; peruersitas illo-
 rum subseruiit uaticinijs prophetarū, quę hec ita futura prädixerāt,
 et insignem Christi nostri mansuetudinem orbi comendauit? Simi-
 liter quod genus mortis probrosissimū illis potissimum placuit, qđ
 inter facinorosos crucifixus est extra ciuitatē, quod in monte, quod
 perfossi pedes ac manus, quod acero potatus, quod in cruce pendēs,
 amarulentissimis conuicijs impetitus est. Hęc preterquā quod ita p-
 curata sunt a Iudaeis, quasi sollicitis, ne qua pars uaticiniorū de Chri-
 sto uideretur prætermisā, quo magis declarant insanū, & immedi-
 cabile odium Iudeorū in Christum, hoc magis illum commendant,
 & amabilem reddunt adfectibus nostris. Quis magis potuit resurre-
 ctionis fidem astruere quam isti, dum tanta sollicitudine publicam
 custodiam petunt a Præsidente: dum hoc non contenti, sepulchrū obli-
 gnant, ne clā uideri posset sublatum a discipulis. Postremo ubi uidet
 tot cōsilijs nihil actū: ubi uidet omnia in diuersum cedere, qui men-
 tem

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

tem discipuli pecunia corruperant, nūc mendacem linguam custo/
 dum mercantur magna, ut ait Euangelista, summa, ut dicerent ipsis
 dormientibus uenisse discipulos, ac furtim sustulisse corpus Iesu.
 Quid stolidius? Iam custodes passim narrauerant, quomodo expa/
 uissent ad fulgorem angeli, quid audissent illum loquentem cū mu/
 lieribus, quomodo uidissent sublatū saxum, quod hactenus fuerat
 obsignatū, & maius erat, quam ut a paucis tolli posset, Nunc dormi/
 entes uident adrepentes discipulos, & suffurantes corpus Iesu. Quis
 hac orbi fuerat psuasurus, ni Phariseorū impia diligentia tot argu/
 mentis, pcuasset fidei nostre certitudinē? Nōne in his omnibus ma/
 chinamētis, qui habitat in coelis irrūsit impios tumultuātes in terris,
 & dñs subsannauit illos? Ille quem tot ignominijs ornatū, in gloria
 est dei patris, quem funditus extinctum putabāt, salutē attulit omni/
 bus gentibus, quē mortuum existimabāt, reuixit, uicturus in ater/
 num, quē infra omēs homines deiecerāt, ac uermem reddiderāt, ac
 proiectamentum plebis, in toto orbe deus & homo colitur, & ado/
 ratur. Crux illa prius ignominiosa, gloria est principum, ac fidelitū
 omnium. Ad nomē Iesu quod illi moliebātur funditus abolere fle/
 ctitur omne genu, seq̃ submittit om̃is cellitudo coeli ac terræ. Quid
 ais infelix Iudæa, uides ut omnia tua consilia deus uerterit in diuer/
 sum. Vides ut in tuum caput iniquitas tua descēderit. Vides te in fo/
 ueam incidisse, quam foderas. Vides templum fūditus dirutum, sic
 ut nec reliquiarum quicquam adpareat, religionem penitus extin/
 ctam, sacerdotium, legem, principatum, urbes, gentē, locū, breuiter
 nihil supesse, p̃ter paucos uagos & exules ueteris insaniæ, calamita/
 tisq̃ testes, & hos ipsos nō alia re incolumes, quam Pauli cōmenda/
 tione, quē crudelissime p̃sequebant, & Christianorū, quos insaniissi/
 me oderūt, clemētia. Habes Iudæe infelix sanguinē innoxiiū accersitū
 in caput tuū, ac filiorū tuorū, frueri. Habes regē Cēsare, Christo pla/
 tum, frueri. Ac ne sic qdē relipiscis, & agnoscis cecitatē tuā. Ad/
 huc spiras odium in regē Iudæorū, quē nos adoramus. Quid tu sata/
 na, horū malorū author, & instigator? Nonne uides om̃ia tua consi/
 lia delusa coelitus? Deuoraueras prædā, sed coactus es reuomere. Pa/
 rabas exitium humano generi, & maturasti salutē. Conabaris stabi/
 lire tyrānidem tuam, & p̃didisti regnum. Agnoscis ne lignum illud,

D. ERASMI ROTERO. IN PSALMVM

quod per tuos misisti in panem illius: Agnoscis ne triūphale signū,
ad quod pauitant tuæ cateruæ: Agnoscis ne nomē illud Iesu, ad quod
exiliunt fugiuntq; dæmones: An nō merito uersis in diuersum rege
uicibus, uictor ille tibi uicto insultat: Vbi est mors stimulus tuus:
Vbi est mors uictoria tua: Ac dum uictus etiā ac pstratus in uicto/
rem recalcitras, dum iam olim Phariseos, ac reges gentiū instinctu
tuo furere cōpellis in martyres, qd uinculis, carceribus, lapidibus, fla
gris, eculeis, ungulis, ignibus, quid tot horrendis tormētorum gene
ribus, quid tot mortibus psecisti: Cōfirmasti fidem Christi, Cōsta/
bilisti simul, ac dilatasti regnū Christi, tibi tuisq; membris gehennæ
cruciatus cōduplicasti. Partim debemus tuæ pertinaci uelania, qd
in toto terrarum orbe gloriosum est nomē domini Iesu Christi. Et
quotidie tuos inuidos conatus irridet qui in coelis est. Quotidie ma
chinatiōes tuas subannat dñs, qui nouit omnes insidias, ac tumultus
tuos suis uertere in bonū, & in cumulū foelicitatis æternæ. Sed pphē
tiae tenorem psequamur. Sequit̃ enim: Tūc loquet̃ ad eos in ira sua
& in furore suo cōturbabit eos. Hic primum oportet meminisse, qd
superius dictum est nobis, diuinam naturam nullis p̃turbationibus
esse mirabilem, Sed per Synecdochen huiusmodi uocabulis signifi
cari nō ipsum animi motum, sed quod ex animi commotiōe nasci so
let in nobis, aut cōtra. Nobis enī quoties efferuescit sanguis circa
p̃cordia, commouemur ad uindictam: Proinde solēne est diuinis
eloquijs, iustam dei ultionē qua punit incorrigibiles iram adpella
re: seuuēriorem aut extremā uindictam furorem. Rursum, quum no
stra bonitate quis abuti, tāgimur dolore, qd poenitet beneficij mal
le collocati. Deus igit̃ poenitere dicit̃, nō quod aliquid p̃ter spem
eueniat, aut imprudenti, qui p̃sciūsest omnium antequam fiant,
sed p̃cessit aliquid, quod nobis adferret poenitudinem. Nō in ue/
teris tātum testamenti libris ultio peccatoribus inflicta, dicit̃ ira dei,
uerum etiam in nouo. Sic enim loquitur Ioānes Baptista in Euāge
lio: Progenies uiperarum, quis uobis demōstrauit fugere a uentura
ira: Et Paulus ad Romanos: Reuelatur enim ira dei de coelo. Idem
diem iræ uocat extremū illud tempus, quo quisq; p̃mīū feret pro
suis factis, quum interīm sit misericordiæ tēpus. Porro qd Latinus
interpres uertit furore, nō est Græcis *μωρία*, qua correpti, mēte capti
dicunt

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

dicunt, etiam si iuxta Philosophorū placita, ira nihil aliud est, quam brevis insania, sed *θυμὸς*, quæ uox Græcis aliquando simpliciter significat animum, aliquādo impetum animi uehementē cōcitati Latini malūt animos dicere, quam animū, quoties hunc impetum intelligi uolūt. Vnde Satyricus: Animos a crimine sumūt. In Hebræis uocibus aiunt esse minimū discriminis, ut adpareat, & hic esse repetitā eādē sententiā, in ira, & in furore, quemadmodū supius in irridebit, & subsannabit. Nec interim est oscitanter p̄tereunda huius uocis emphasis. Tūc significat enim diuersarum rerum consequētiam ad ea quæ precesserunt, indicat & tarditatem, & certi notiq̄ tēporis habet significationem. Posteaquam igitur fremuerūt gētes, & populi meditati sunt inania, Posteaquam reges terræ cōglomerati, & principes cōuenientes in unum, nihil nō machinati sunt aduersus dominum, & aduersus Christū eius, Posteaquam om̄es illorum conatus in diuersum cessit, ut eorum astutia merito uideri possit elusa, consilio diuino, diuq̄ & illi per cæcitatem animi sui debacchati sunt aduersus redemptorē, & deus omnium rerum p̄sciū e cœlis subsannauit illorū impia molimina, Tādē loquetur etiā illis, Quomodo loquetur, & quando loquetur? Loquetur illis in ira, & in furore suo, Loquetur in illo die tremendo, quando iuxta Christi uaticinium, uirtutes cœlorum mouebūtur. Tunc horribili uoce loquetur in ira sua, Ite maledicti in ignem æternum, qui p̄paratus est diabolo, & angelis eius. Interim loquitur nobis in misericordia sua, tolerat, inuitat ad resipiscētiā, nihil nō facit, ut alliciat nos ad se. Augustinus admonet hoc loco iram dei intelligi posse cæcitatem mentis, quæ consequitur eos, qui diu multisq̄ modis ad pœnitentiā p̄uocati, bonitate dei sunt abusi, & inde facti sunt sceleratiores, unde debebāt emēdari. Hanc iram uidemus ac dolemus adhuc in Iudæe gentis reliquijs, quum uideant in Christo completum, quicquid de Messya p̄dixerant ipsorum propheta. Quum ex Euāgelica historia discere liceat, non alium esse Christum, quam quem nunc totus mūdus colit. Quum sentiāt sese irrisos nō solum a deo, sed etiam ab omnibus mūdi nationibus, tamē adhuc maledicūt Christo in synagogis suis, & Messyam nescio quē alium expectant, quē nō uident nisi in die iræ, nec audient, nisi quum in furore suo conturbabit omnes

Tūc quid
ualeat

D. ERASMI ROTERO. IN PSAIMVM

oēs impios. Et quum interim ex ipsiſmalis ſentiāt manifeſtā irā dei in ſe, tāta tamē eſt animi cecitas, ut nec tā inſignis uexatio det intelle- ctum auditui. Nimirū hāc eſt ira de qua loquit̃ Paulus ſcribens Ro- manis, Quia cecitas ex parte cōtigit in Iſrael, donec plenitudo gētiū intrarit. Hāc eſt ira quæ tādē uenit ſup illos in finem, ut idē ait, Nec in Iudeos ſolū, ſed in gētes etiā, quæ p̃tinaciter reſtiterūt Euan- gelio dei, quēadmodum ſcribit Paulus ad Ephēſios, Alienati, inqt, a uia dei per ignorantia, quæ eſt in illis propter cecitate cordis ipſorū, qui deſperātes, ſemetipſos impudicitie, & in operationē immūditiae om̃is, in auaritiā. Et aliquāto poſt, Propter hāc enī uenit ira dei in filios diffidentiae. Hāc interpretatio nihil quidē habet, qđ abhor- reat ab orthodoxo ſenſu, mihi tamen magis probat̃, ut iram hanc, ac furorem dñi accipiamus adſlictionem, & obiurgationem, qua deus pertrahit nos ad reſiſcentiam. Sic enī ille ſubinde mutat uocem ſuam, nobis loquēs olīm per p̃phetas, nūc per filium ſuū Ieſum. Ali- quando rerum ſucceſſu puocat ad amorem eius, qui gratis tam mul- ta confert immerentibus nōnunquam immiſſis calamitatibus cōpel- lere conat̃ ad poenitentia. Interim, p̃miſſis blāde inuitat, interim poe- nam minitās terrorē incutit, ut emēdemur. Quēadmodū pater nūc blandit̃ filio, ac donat aliqd adhortās ad officiū, nunc minat̃ abdicat- tionem, nonnunquam & flagris caſtigat, ut ſeſe recipiat ad frugem meliorem, & quēadmodū medicus nūc ſecat uritq, nunc lenibus unctionibus, ac malagmatis mitīgat uulneris dolorē. Vis audire do- minum, ueluti filio p̃miſſa mercedula blādientem? Honora, inquit, patrem tuū, & matrem, ſicut p̃cepit tibi dominus deus tuus, ut lon- go uiuas tempore, & bene ſit tibi in terra, quam dominus deus tuus daturus eſt tibi. Libet audire ſeuerā illam obiurgatricē ac minacem domini uocem. Sic loquit̃ apud Eſaiam: Veli genti peccatrici, popu- lo graui iniquitate, ſemē nequam, filijs ſcleratis. Dereliquerūt domi- num, blaſphemauerūt ſanctum Iſrael, ab alienari ſicut retrorſum. Su- per quo percutiam uos, ultra addentes prauaricationem? Ceteraq; permulta, quæ ſequūtur in hāc ſententia. Quorſum autem perti- net hāc tam acris tamq; proluxa obiurgatio? Non alio quam amarū pharmacum datum agrotanti. Sed audi rursus apud eundē, hanc iræ furorisq; uocem cōmutatā in uocem clemētia: Lauamini, muni- di eſtote,

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

di estote, auferte malum cogitationum uestrarum ab oculis meis.
 Quiescite agere peruersa, discite benefacere. Querite iudiciū, sub/
 uenite oppresso, iudicate pupillo, defendite uiduam, & uenite & ar/
 guite me, dicit dñs. Si fuerint peccata uestra sicut coccinū, quasi nix/
 dealbabunt, & si fuerint rubra sicut uermiculus, uelut lilia alba erūt.
 Si uolueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. Sed uæ illis, qui
 ad utrāq; dñi uocem p̄tinaciter surdi sunt. Nā istos manet, quod se/
 quitur eodē in loco: Quod si nolueritis, & me ad iracundiā p̄uoca/
 ueritis, gladius deuorabit uos, quia os dñi loquutū est: Quid hoc si/
 bi uult, si me ad iracundiā prouocaueritis? An nō & ea quæ præcef/
 ferunt tam multa, uidentur hominis uehemēter irati? Sed quoniam
 ostendimus iram domini uindictam intelligi, duplicem uindictam
 accipimus: alteram misericordem, qua corrigit, alteram ultricē, qua
 perdit. Qui priorem uindictam obstinate contemnūt, hostandem
 manet posterior. Quod ne nobis eueniat, clamat spūs sanctus i psal/
 mo: Hodie si uocē eius audieritis, nolite obdurare corda uestra. Ho/
 die est, quam diu sumus i hac uita. Audiamus igiṛ hodie uocē eius.
 ut emendemur, ne post uolentes nolētes audiamus uocē eius, & pe/
 reamus in aternū. Verum huiusmodi uel sexcenta loca suppeditant
 nobis ueteris testamenti uolumina, in quibus subinde dñs cōmutat
 genus oratiōis suæ, si cui uacabit p̄quirere. Nos sat habemus, unum
 aut alterum indicasse. Quin & in noui testamenti libris, tamen p̄di/
 catur lex gratiæ, & annūciatur tēpus misericordiæ, tamē animaduē/
 tes utranq; dei uocem in filio loquentem nobis. An nō terrifica uox
 est, Ligatis manibus & pedibus mittite eum in tenebras exteriores,
 ibi erit fletus & stridor dentiū. Item, Diuidet eū & ponet partē cum
 hypocritis. Rursus Væ uobis Pharisei, uæ uobis Scribæ, uæ uobis
 diuites. An nō iracūda uox est? Sed hæc ira surdastros expergefācit
 ad pœnitentiā. Audi nūc uocem diuersam: Venite ad me q̄labora/
 tis & onerati estis, & ego reficiā uos. Tollite iugum meum sup̄ uos,
 & inuenietis regem animabus uestris. Iugum enim meū suaue est,
 & onus meum leue. Austera uox est, Vos ex diabolo patre estis, &
 opa patris uestri facitis. Sed huic diuersa est: Pater ignosce illis, quia
 nesciūt qd faciūt. Sic loquutus est & Paulo spirātī cades ac minas ad/
 uersus discipulos domini: Saule Saule, qd me persequeris? Durū est
 tibi

tibi aduersus stimulum calcitrare. Deiectus est in terrā, exosculatus est, subito fulgore cōturbatus est, Nimirū hoc est qđ ait: Et in furore suo cōturbabit eos. Hęc salutaris erat iracūdia, quo pharmaco statim sanatus Paulus, respōdet: Domine, quid me uis facere? Sic cor / pus egroti cōturbat medicus pharmaco uiolento, ut abeat morbus, & succedat sanitas. Quod egit deus per pphetas, quod per filiū suū, hoc egit & per discipulos suos, & quotidie agit per bonos doctores & episcopos. Quoties Paulus mutat uocem suā in epistolis: nūc mātēna charitate blandiens, obsecrās, & cōsolans: nūc auctoritate apostolica minitās inobediētibus. Sed siue blandiunt, siue obiurgāt ac minitant ecclesie proceres, nō oportet alio spectare, qđ ad edificatio / nem. Sermo mutat, sed idem est animus: mutat remediū genus, sed eodem tendit. Mauult Paulus semper uti latis ac blandis, sed tamen aliquando coactus cōtristat animos suorum. Nec huius rei poenitet mitissimū Apostolum tamen si poenituerat. Dolebat huc adigi, ut si lios suos charissimos moerore adficeret. Sed gaudet ubi uidet illis bene uertisse pharmacū. Sic enim scribit Corinthijs in epistola postēriorē: Quod & si cōtristauit uos in epistola, nō me poenitet. Et si poeniteret, uidens quod epistola illa & si ad horā uos cōtristauit, nūc gaudeo, nō quia contristati estis, sed quia cōtristati estis ad poenitentiā. Contristati enim estis sequūdum deum, ut in nullo detrimentū patiamini ex nobis. Quæ enim sequūdum deum tristitia est, poenitentiam in salutē stabilem operatur. Seculi autem tristitia, mortē operatur. loquitur autem deus bisariam nobis, per scripturas suas, & rebus ipsis. Frequenter itaq; uersandum est nobis in euoluendis sacris uoluminibus, ut audiamus quid ibi nobis loquatur dominus, dandāq; est opera, ne surdis loquatur. Porro literarū imperitis, tamē frequenter loquitur, & hic oportet cordis aures habere patefactas, ne spernamus uocem domini. Si quid lætæ rei acciderit, ne imitemur illud, de quo scribit spalmographus alio loco: Incrassatus est dilectus & recalcitrauit. Impinguatus, dilatatus, dereliquit deū factore suū, & recessit a deo salutari suo. Sed si senserimus nos obnoxios peccatis, gratias agemus clemētiæ dei, quæ nos malis dignos, bñficijs etiā inuitat ad resipiscendū. Sin nullius mali erimus nobis conscij, studebimus aliquid accessionis adiungere pristinæ erga deū pietati. Si morbus aut

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

bus aut alia calamitas iciderit, gratias agemus diuinæ bonitati, quæ nos oblitos nostræ reuocat ad emendationē uitæ, hic flagellans filios suos, ne pereant in æternū. Quemadmodū scribit Paulus ad Corinthios: Dum iudicamur a domino, corripimur, ut nō cum hoc mūdo damnemur. Quod si quid afflictionis nobis immerētibus accidit, tamen agemus gratias deo, cui bonitas suppeditat nobis materiam augendæ cōfirmadæq; pietatis. Quemadmodū docet Iacobus apostolus: Omne gaudiū existimate fratres mei, quū in tentationes uarias incideritis, scientes quod probatio fidei uestre, patientiā operatur. patientia autem perfectum opus habear, ut sitis perfecti & integri, in nullo deficientes. Rogemus dominū, ut hac ira paterna semper flagellet nos, ut hoc furore cōturbet nos, ut toti inhorrescamus ad agnitionem peccatorū nostrorū, & contritemur sequundū deum in salutē concutiamur terrore supremi iudicii ac gehēnæ, ne nobis sic loquatur dominus in ira sua, quemadmodū locutus est Herodi, quē horrenda morte percussit angelus dñi. quemadmodū loquutus est Hierosolymis, toti q; nationi gentis Israeliticæ, in quā sic sæuitū est a uictoribus Romanis, ut nec ætati, nec sexui parcitū sit, nec lapis relictus sit super lapidem, quia pertinaciter noluerūt cognoscere tempus uisitationis suæ: nec satis habuerūt semel crucifixisse dominū gloriæ, nisi post resurrectionē quoq; pertinacissimis odijs eundem in discipulis suis sinissent persequuti. Itaq; relicta est eis sua domus deserta, nec ciuitatē habēt, nec templū, nec regnū, nec sacerdotiū, nec populū: imo quod est omnium infelicitissimū, nec oculos habēt ut uideant uoluntatem domini: nec aures habent: ut audiant quid loquatur dominus nec cor habēt, ut resipiscant & intelligant, & conuertantur ad regē suū, quem Cæsari quondam posthabuerūt. Quin & alijs multis gentium principibus loquutus est in ira sua dñs, Neroni, Diocletiano, Maximino, Iuliano, qui manifesta dei uindicta perierūt in cecitate cordis sui, subitoq; dum sese erigūt in cœlū, ac deo bellū inferūt, præcipites dati sunt in tartara. Postea q; igitur propheta cœlesti adflatus spiritu, docuit uniuersos illos regū ac populorū tumultus fuisse inanes, illusos, & irrisos, nec ullam esse tantā potentiā, neq; cœlestiū neq; terrestrium, nec infernorū, quæ dei uindictam possit effugere, si loquatur in ira sua, & si in furore suo conturbet hostes suos, nunc ostendit

Ego autē
cōstitutus
sum rex.

D. ERASMI ROTERO. IN PSALMVM

ostendit quod fuerit illud æternæ sapientiæ decretū, quod homines frustra conati sunt oppugnare. Iudæi mordicus tuebant legem suā, Pharesei defendebāt regnum suū, Pōtifices depugnabāt pro auctoritate sacerdotij sui, Philosophi supercilium suū nolebant deponere. Reges omni ui depugnabant pditionis, aut legū suarū auctoritate. Populus a superstitione, cui iam assueuerat, a uitijs iam in naturā uersis, nō poterat auelli. Alius aliud spectabat, sed tamē aduersum Christum dñi idem erat animus. Iudeus in religione dissidebat ab Ethnico, sed concordabat in odio Christianorū. Reges inter se bellis dissidebāt, sed in extinguēdis Christi discipulis unanimes erāt. Populus oderat principes suos ut tyrānos, & publicæ libertatis oppressores, sed fauentibus in Christianos fauebat. Philosophorū sectis nihil inter ipsos cōueniebat, sed omnes aduersus Euāgelicam philosophiam cōiurauerant. Sed inter hos tātos tumultus manet immobile decretum æterni regis: Ego, inquit, ordinauī siue unxi regem meum sup Sion mōtem sanctum meū. Sic enim habet Hebraica ueritas, si quidē Hieronymo credimus, iuxta quam lectionē hæc uerba tribuunt patri, qui quum prius irrisisset & subsannasset eos, nūc incipit loqui & proferre potestatem, atq; auctoritatem suā, cui par est omnem humanam auctoritatem cedere. Tumultuaria militum manus creabat Cæsarem, Cēsār instituit reges ac pfectos. Et frequēter stultus populus asciscit sibi stultos & impios reges, quemadmodum olim populus Israeliticus, a deo flagitauit Saulern, fastidito Samuele, quemadmodum in apologis ranæ deposcunt a loue regem ciconiam, contempta trabe. Sed qui habitat in cœlis, unum regem constituit immortalē, eternum, inuincibilem, immutabilē, summe sapientem, summe potentem, cui uni necesse est ut sese submittat omnis creatura quæ in cœlis, & quæ in terris, Is est dominus Iesus, quem frustra oppugnat mundus, cui a patre data est omnis potestas in cœlo & in terra. Iuxta translationē Septuaginta, uersus hic accōmodatur filio: Ego autem cōstitutus sum rex ab eo sup Sion montem sanctū eius. Porro quum in Hebræis uerbis nihil sit ambiguum, nō uideo quid uitarint Septuaginta, præter duram ac subitam persone mutationē. Quum enim præcessisset, Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos, Subdure cohareret; Ego autem ordinauī regem

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

regem meum &c. quū prior uersiculus dicatur a propheta de patre proximus ab ipso patre pronunciet. Rursus qui sequitur: Annūcia/bo dei præceptū, attribuitur filio. Proinde quo mollior esset sermo/nis cōtextus, incolumi sententiā prophetiā, mutauerunt personā pa/tris in personā filij. Neq; raro tale quippiam sibi permittunt Septua/ginta, uelut in huius psalmi uersiculo: Ne forte irascat dñs, & perea/tis de uia iusta, duas uoces adiecerūt de suo, dominus, & iusta. Iuxta sensum humiliorē hęc satis quadrant in Dauid, qui depulsis lebuse/is, regiam suā constituit in Sion, quę est arx Hierosolymarū. Sed no/bis iam ualeat insipidus ille, & aqueus sensus occidentis literę: magis libet bibere de uino nouo regis nostri. Quid enim nobis rei est cū Dauid, qui tēporariū, ac breui periturū regnū tenuit in Palēstina or/bis angulo? Aut quid magni habebat secundū historicū mōticulus ille Sion, qui olim ab idololatriis incolebatur, ac tū etiā, quū esset re/gnū Dauid. Occidebat prophetas, atq; ipsum deniq; prophetarū do/minū occiderūt: sed dum occidunt, illius illustant gloriā, & in hoc incurrūt, quod maxime uitant. Hoc enim exprobrat eis rex noster in prophetia: Quid frustra molimini populi tumultuātes inanibus cōsilijs? Quid frustra conamini reges terrarū? Ego solus cōstitutus sū rex, nō ab hominibus, sed a deo, cuius uolūtati nemo potest resiste/re, ut teneā imperiū, cuius nullus erit finis super Sion montē sanctū ipsius. Sion Hebræis speculum sonat. Hic nimirum est ille mons to/ties decantatus in mysticis literis, mons Euangelicę doctrinę unde despiciamus quicquid hic mundus habet sublime, & unde uicini cœ/lo spiritū cœlestē meremur accipere. In eo ferunt extructū fuisse tem/pū Moysi, in eo regiā Dauid, in eo domū ecclesię typū, in qua cōcor/diter cōgregati discipuli, pro terrenis facti sunt ignei. In hoc condi/ta est ciuitas illa Euangelica, quę nō potest abscondi, et aduersus cuius fundamenta nihil ualent inferorū portę. Est enim munita non excubijs humanis, aut presidijs huius mundi, sed murū habet bono/rum operū, antemurale fidei: regē habet Christū, & protectore deū. Quemadmodū scripsit Esaiās: Vrbs fortitudinis nostrę Sion, salua tor ponetur in ea, murus, & antemurale. Vis autē audire cuiusmodi populus inhabitat hanc ciuitatē? Nouus est populus, pacis & ueritatis Euangelicę cultor: Aperite, inquit, portas, & ingrediet gens iu/

D sta, custo/

sta, custodiēs ueritatē. Vetus error abiit. Seruabis pacem, quia in te
sperabimus. Hanc & in alio psalmo demiratur spiritus propheticus:
Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Et: Diligit dñs portas Sion sup
omnia tabernacula iacob. Et rursus: Fundamēta eius in montibus
sanctis. Rursus alibi: Qui confidunt in domino sicut mons Sion, nō
cōmouebitur in aeternum, qui habitat in Hierusalem. Quin & alijs
plerisq; mysticæ scripturæ locis mentio fit honorifica montis huius,
& huius ciuitatis Hierusalē: qđ quoties sit, nos aut ecclesiā catholi
cam intelligere debemus, aut ciuitatem cōlestem, cuius ecclesia uel
luti pars est ac rudimentū. Quisquis erectus ad amorem rerum cō
lestiū uelut e sublimi despicit, quicquid hic mundus ostentat ueluti
magnificū ac sublime, is habitat montem Sion, ac uere ciuis est eccle
siæ. Hierusalē Hebræis sonat uisionē pacis. Huius ciuitatis ciues, &
si nondū assequi possunt pacem perfectam, tamen iam sublati oculi
lis in illā cōlestem patriam, procul uident pacem illam aeternam, &
ad eam ardentibus uotis suspirant, expectantes illud tempus, quādo
deus absterget omnē lachrymam ab oculis piorum, & iam non erit
amplius neq; luctus, neq; clamor, sed nec ullus dolor. Moses procul
a cacumine montis, salutabat terram promissionis. Isti subinde salu
tant matrē suā Hierusalē, dicentes: Quā dilecta tabernacula tua do
mine uirtutū. Cōcupiscit et deficit anima mea ī atrio domini. Sed ut
uideas hanc patriā, in specula sis oportet. Non cernitur ab ijs, qui cō
lunt humilia, uersantes in sordidis huius mundi curis, habentes ocu
los grauatos crapula mūdānæ foelicitatis, ac stultæ prudētiæ. Habet
mūdus suos montes, sed execrabiles domino. Est mons superbiæ, in
quo primus posuerat sedem suā, qui dixit in corde suo: Similis ero al
tissimo. Sunt montes Gelboe, quos deuouet Dauid, imprecans eis,
ut nec rore, nec pluuiā cōlesti reddantur foecundi. Sunt montes q̄s
tangit dominus, et fumigant. Et apud Hieremiā deus minatur mon
ti pestifero, qui corrumpit uniuersam terrā. Sed hic est mons, cui be
nedixit dominus, de q̄ cecinit Esaias: Erit in nouissimis pręparatus
mons domini in uertice montium, et eleuabitur super omnes colles,
& fluent ad eū omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent: Veni
te ascendamus ad montē domini, & ad domum dei iacob. Angusta
erat ciuitas Hierosolyma, non capiebat nisi iudeos, nec eos omnes.
At hæc

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

At hæc domus domini tam est capax, ut uniuersas totius orbis nationes una complectatur. Sunt uarij montes in circuitu, sed unus est mons. Sunt uariæ domus, sed una domus domini. Multæ sunt ecclesie, sed sicut unus est rex, ita una ecclesia catholica, gremio suo cõplectens uniuersas. Totius ecclesie caput Christus est, qui est super oia deus benedictus in sacula. Regem habet inuisibilem, quia mons est inuisibilis, nõ potest ostendi digitis, hic est mons Sion, sicut nec Christus ostendi digito potest, hic est Christus. Vbicunq; fides est euangelica, ibi mons est Sion. Sed opera precii est audire, quomodo filius regnet in monte sancto patris. Precipua regis autoritas in ædictis est ac legibus. Nostri regis gladius est doctrina patris, prædicans, inquit, præceptum eius: siue iuxta Hebraicam ueritatē: Annunciabo dei præceptum. Terræ principes, leges iniquas, & impias ferunt nõnunquã: Pharisei docent traditiunculas hominum, suo compendio seruientes. Philosophi docent humanas inuentiunculas, in quibus ipsi magnopere dissentiant inter sese. Rex Sion nihil humile, nihil uerum, nihil falsum docet, sed e sublimi prædicat præceptum domini dei. Sunt præcepta Philosophorum, sunt præcepta Mosi, sunt præcepta Phariseorũ, sunt regum permulta, sed unicum est præceptum domini, quod peculiariter annunciat rex noster Sion. Quod nã est illud? Mutuæ charitatis. Hoc est præceptũ, ut diligatis inuicẽ. Iam ne fatissactũ est præcepto, si diligamus inuicem? Nondum, sed adiicitur: Sicut dilexi uos. Ille pure, ille gratis, ille usq; ad mortem dilexit nos. Quicquid docet lex ac prophetæ, charitas euangelica summam cõplectitur. Quisquis toto pectore diligit deũ, is eidem & fidit, et de promissis illius bene sperat, & obseruat ne quid cõmittat, quod illũ offendat. Merito igitur Paulus e tribus heroicis uirtutibus primas tribuit charitati, quod hæc fidem etiam & spem complectatur. Charitas omnia credit, omnia sperat. Sed nihil, inquires, audio de operibus. Nõ est ociosa charitas: imo nihil agit perperam, sed nunquã cessat in officio. Hoc est igitur unicum illud, & peculiare præceptũ dei patris, quod filius ita suum adpellat, ut tamen autoritas defera tur patri, cum quo habet omnia communia. Testatur hoc & in euangelio: Doctrina mea non est mea, sed eius qui misit me, uidelicet patris. Poterat Christus orbẽ sibi subigere uiribus & armis. Impetras/

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMVM

set a patre multas legiones angelorum, nisi maluisset seruire quā ul-
 cisci, sed ita uisum est doctrinæ cœlesti, subire patri mūdi celsitudi-
 nis omnes. Notauit & hoc Esaias in loco, quē paulo ante retulit: Ve-
 nite ascendamus ad montē domini, & ad domū dei iacob, & doce-
 bit nos uias suas, & ambulabimus in semitis eius: Quia de Sion exi-
 bit lex, & uerbū domini de Hierusalē. Audis gladiū pertingentē us-
 q; ad compages medullarū, & usq; ad diuisionem spiritus. Et hoc in-
 dicat sequens propheta sermo: Et iudicabit gentes, & arguet popu-
 los multos. Quomodo iudicabit? Proditā ueritate. Quomodo ar-
 guet? Reuictā falsitate. Luce euangelica proditæ sunt tenebræ mun-
 di. Nunc audi quid sequatur ueritate cognita, pro contentione, quæ
 superstitionis & arrogantiae comes esse solet, succedet studiū pacis,
 quæ peculiaris est nota Christianorū: Et conflabūt, inquit, gladios
 suos in uomeres, & lanceas suas in falces. Non leuabit gens contra
 gentē gladiū, neq; exercebuntur ultra ad plāliū. Quā obrem? quia
 cognita maiestate noui regis, omne mundi supercilium sese submittet
 fietq; quod paulo post scribit idem propheta: Oculi sublimes homi-
 nis humiliati sunt, & incuruabit altitudo uirorū. Exaltabitur autē do-
 minus solus in die illa. Et rursus aliquanto post: Et incuruabitur sub-
 limitas hominū, & humiliabitur altitudo uirorū, & eleuabitur dñs
 solus in die illa, & idola penitus cōterentur. Aequū est ut euāescāt
 idola, hoc est simulacra, uanaq; rerum umbræ, postea quam illuxit
 ueritas. Aequum est, ut consilescat omnis tumor humanæ philoso-
 phiæ, posteaquā cœlestem doctrinam annunciare cœpit ille, de quo
 solus testificatus est pater: Hic est filius meus dilectus, i quo mihi cō-
 placitum est, ipsum audite. Par est, ut cristam ponat arrogantia mor-
 taliū, postea quam auscultare cœpit illi, qui dicit in euangelio: Disci-
 te a me, quia mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiē anima-
 bus uestris. Sunt qui interpretentur hoc ipsum esse præceptū patris,
 ut filius mūdo declaret se uere esse filiū dei, ut per filiū glorificetur pa-
 ter. Quorū sententiā equidem non reijcio. Vide autem ut oraculū
 Euāgelicę narrationi concinit. Illic legis: Hic est filius meus dilectus
 Hic: Dñs dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Si tanta
 fuit autoritas Mosi, Heliae, Helisei, Esaiæ, aliorumq; ueterum pro-
 phetarum, qui nihil aliud erant quam serui & præcones, quantam
 oportet

Hodie ge-
 nui te.

QVARE FREMVERVN GENTES COMMENT.

oportet esse auctoritatem filij, præsertim eius, qui nō uulgari more fit filius per adoptionem, quemadmodum alij complures, sed singulari & incommunicabili ratiōe. Qui natura filius dei dicit, solus est, & unicus. Quod autem dixit, hodie, nō ad temporis statū referē, sed ad æternitatem, quæ nec initium nouit, nec fluxum, nec finem. Nobis quæ fuerunt, iam esse desierūt, quemadmodum quæ futura sunt, nōdum sunt. Et hoc ipsum quod præsens est, semper est in fluxu. Naturæ diuinæ semper est hodie, semper est præsens, neque quicquā est in fluxu. Ita dei filius semper hodie nascitur a patre, quemadmodum semper est a patre. Et in hanc quidem sententiam interpretatur locū hunc diuus Augustinus: quanquā non negans interim hoc intelligi posse de natiuitate, qua factus homo natus est ex uirgine, quo die sic esse cœpit quod non erat, ut non desineret esse quod semper fuerat. Hilario placet diuersa sentētia, quæ docet Christum mystica quadam ratione sæpius a patre nasci, ut nihil interim accedat diuinæ naturæ, sed tantum humanæ: aut in hoc dicatur nasci, quod esse declaratur. Nobis enim quodāmodo gignitur, quum hoc illum intelligimus esse, quod prius ignorabamus. Et pater quodammodo gignit, quum palam agnoscit filiū. Porro quod hic in prophetia pater dicit filio, bis in euangelio legimus. Semel, quum baptizatum in Iordane primum indicio columbæ, mox propria uoce cōmendauit eū omnibus dicens: Hic est filius meus dilectus. Marcus & Lucas sic referūt: Tu es filius meus dilectus. Cæterū quod hic additur, ego hodie genui te, Euangelista habet, in te mihi cōplacui. Et uidetur euāgelicus sermo mire concinere prophetiæ. Nam mea quidem sentētia in psalmo recinitur eadē sententia, Filius meus es tu. Hoc insiguitur repetitione, ego hodie genui te. Itidē pater: Tu es filius meus charissimus. Hoc inculcat iterās: In te mihi complacui. Deinde quod additur in euangelio, ipsum audite, respondet illi quod est in psalmo, prædicās pceptū eius: Filius meus est, & charissimus atque unicus est, nō est quod aliū expectetis. Ex me est, & ex me loquet, ipsum igitur audite, & me audieritis. Eadē uoce glorificauit filiū in mōte, cū se trāsfigurasset Iesus corā tribus discipulis, Cuius & Petrus meminit in epistola posteriore: Speculatores facti illius magnitudinis. Accipiens enim a deo patre, honorē & gloriā uoce delapsa ad eū huiusmodi a ma-

gnifica gloria: Hic est filius meus dilectus, in q̄ mihi cōplacui, ipsum
audite. Et hāc uocem nos audiuius de cōlo allatā, quum essemus
cum ipso in mōte sancto. Rursus quū Iesus oraret patrē, ut nomē suū
glorificaret p̄ filium, uenit uox patris de cōlo dicēs, Et clarificauit &
iterz clarificabo. Et hāc uox erat maiestatis plena. Nam gaudierāt,
partim dicebant. rōnitrū factū est: alij, angelus dñi loquutus est ei.
Quēadmodū filius morte sua glorificauit patrē, ita pater uicissim re
surrectiōe glorificauit filiū, nō quod illi quicq̄ accesserit nouā glo
riā, sed quod gloriā quam semp̄ habuit apud patrē, habere coepit et
apud homines. Ad eum igit̄ diem quē fecit dñs, in quo resuscitauit
filium suū ex mortuis, referunt hāc p̄phetā uerba: Ego hodie genui
te, Nō legist̄ hęc uox iterz audita, Tu es filius meus charissimus, sed
ipsa re loquutus est hic pater. Glorificauit enim iterz, sicut p̄miserat
filium suū, postea quam lapidē, quē reprobauerūt edificantes, collo
cauit in capite anguli, uirtute diuina resuscitās eū, ut esset primoge
nitus ex mortuis. Subindicat enim apostolus Paulus, illū quodāmo
do renatū, quum adpellat primogenitū ex mortuis. Primogenitus
erat om̄is creaturā, quū per illum conderet uniuersa, sed declaratus
princeps & author, resurrectionis factus est primogenitus ex mor
tuis, & rursus audita patre: Ego hodie genui te. Genuit enim illū in
mortalitati, q̄ mortalis erat natus ex uirgine. Et ne cui uideat hęc in
terpretatio coactior, magisq̄ niti cōmentis hominū, quam scripture
canonicā, Paulus in actis apostolicis, Iudeis p̄dicans Christum, hūc
psalmi p̄sentis uersiculū ad resurrectionis diē accōmodat: Cūq̄, in
quit, cōsumasset om̄ia quā de ipso scripta erāt, deponentes eū de li
gno, posuerūt eum in monumento. Deus uero suscitauit eum a mor
tuis tertīa diē, qui uisus est p̄ dies multos ijs, qui simul ascenderāt cū
eo de Galilea in Hierusalem, qui usq̄ nūc sunt testes eius ad plebem.
Et nos uobis annūciamus eā, quā ad patres nostros repromissio da
ta est. Quoniā hanc deus adimpleuit filiis uestris, resuscitās Iesum, si
cut in psalmo primo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui
te. Quod aut̄ suscitauit eum a mortuis, nō amplius reuersurū in cor
ruptionē, ita dixit: Dabo uobis sancta Dauid fidelia. Quid est igit̄,
filius meus es tu? Declarauī mundo te esse filium meū. Quid est, ho
die genui te? Hodie te cōsecraui immortalitati, Hodie te feci primo
genitum

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

genitum ex mortuis. Hodie tibi dedi omnē potestātē in cœlo & in terra. Hodie feci ut mūdus intelligat te sedere mihi a dextris, participem monarchiæ totius mūdi. Hodie te clarificauī claritate quā semper apud me possedisti. Atq; ut omēs intelligant te esse uerū & unicum filiū meum, haredē te feci, & cōsortē regni mei, principē regni Euangelici. Postula a me & dabo tibi gētes hareditatē tuā, & possessionē tuā terminos terræ. Tradit pater omē ius ecclesiastici regni filio. Superst ut ille p̄gat Euangelicę doctrinæ p̄sidio totius orbis nationes subigere ditioni paternæ. Subigit autē nō in hoc ut p̄dantur, sed ut salui fiant. Subigunt nō in tyrannicā seruitutē, sed in libertatē filiorū dei. Non ambit Christus regnū huius mundi, q̄ iuxta naturā etiā humanā factus est rex regum, & dñs dominantīū. Sed Euangelicum regnū ambiit a patre, ut totum mundum assereret a tyrānide peccati, & dicto audientē redderet patri cœlesti, q̄ nō uult mortem peccatoris, sed ut conuertat & uiuat. Si quæris, ubi filius poposcerit hoc a patre? Audi ipsum patri loquentem in Euāgelio Ioānis, Pater uenit hora, clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te. Sicut dedisti illi potestatem omnis carnis, ut omni quod dedisti ei, det uitam æternā. Et ne quis putaret illū nihil a patre petere præter gentē Hebræorum, undetum discipulos collegerat, adiecit: Nō pro his rogo tantū, sed & p̄ eis, qui credituri sunt per uerbū illorū in me, ut omnes unū sint sicut tu pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unū sint, ut credat mūdus q̄ tu me misisti. Quos autē terminos p̄scripsit p̄dicationi suorū discipulorū? Ite, inq̄t, in orbē uniuersum, & p̄dicate Euāgelīū omni creaturæ. Quid exigent, aut quales leges p̄scribent pacis? Quisquis crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Sic uindictā regnū Euangelicū, ut oēs unū sint in nobis, sicut tu in me, & ego in te. Prædicauī tuū p̄ceptū, nec usquam deflexi a uolūtate tua. Qui in me credent, obtēperabunt doctrinæ meæ, ac p̄ me meosq; p̄uocati, submittent se uoluntati tuæ. Itaq; tandē tradā tibi regnū tranquillū, & omīs expers rebellionis, quēadmodū in cœlis, nemo repugnat uolūtati tuæ. Caterū qd̄ dixit: Dabo tibi gētes hareditatē tuā. Augustinus in eo quod sequit̄, & possessionē tuam terminos terræ, putat eandē sententiā repetitā, licet euidentius exp̄ssam. Sed Hilarius dissentit, argutās pluribus uerbis, aliud esse qd̄ terminat, aliud quod

Postula a
me etc.

terminat.

D. ERASMI ROTERO. IN PSALMVM

terminat. Extremas autē terræ ptes ambiri diuersis elementis, q̄ terrā terminēt superne aere, inferne pfūdissimis aquis, quas adpellat abyssos, & his esse suos incolas, nō mortuos, sed uiuos. Atq̄ huc defleſcit illud Pauli, Vt in noīe Iesu om̄e genu flectat, cœlestiū, terrestriū & infernorum, & om̄is lingua cōfiteat, q̄a dñs Iesus in gloria est dei patris, præsertim quum simili forma scripserit author Apocalypsis, quod nullus neq̄ in celo, neq̄ super terram, neq̄ infra terram reperi tus sit, qui dignus esset aperire librum obſignatū. In hāc ferme sentē tiam Hilarius. Mihi magis arridet, ut intelligamus iuxta sententiam Augustini, regnum Euangelicū porrigi quaqua uersum, usq̄ ad ex tremas orbis natiōes. Iuxta illud, In omnem terram exiuit sonus eo rum, & in fines orbis terræ uerba eorū. Suspicionem tamen Hilariū hoc fluxisse ex cōmentarijs Origenis, qui nō nihil attingit alicubi, de libe rādis ijs, q̄ damnati sunt apud inferos, deq̄ demonijs redimēdis. Cæ terum p̄terq̄ quod coactum est, terminos interpretari, qd̄ foris am bit sem, quanq̄ ita loq̄mur nōnunq̄, ut quū dicimus terrā terminū esse Oceanū, aut aeris terminū esse globū lunæ, nec uerū est super ne terrā regi aere inferne abyſso, quū undiq̄ terrē inhæreāt aquæ, et undiq̄ terrā ambiat aer. Et si dāda sit certa sedes inferis, probabilius sit eos in intimis terrę uersari, qd̄ centrū uocant, q̄ in abyſſis aquarū. Porro regium nomē, qd̄ apud homines amplissimę potestatis habet significationē, & terminos terræ, q̄bus ditionē latissime porrectā si gnificat, ut latius porrigi nō possit, opponit imbecillitati corpis hu mani, q̄ scādalo fuit Iudeis, & angustia gētis Iudaicæ, ultra cuius fi nes illi nolebāt regnū Euangelicum p̄ferri. Vtrūq̄ nomē cōgruit in Christū, & regis, & sacerdotis. Sigdem Melchisedech, q̄ typū gessit Christi, rex iustitię interpretat, & rex Salem, hoc est, rex pacis fuisse describit. Negat qdem Christus regnū suum esse de hoc mūdo, non quod nō esset dominus omnium, sed quod tum pro tēpore studue rit exhibere suis discipulis imaginem Euangelici principatus. Satel litium in cruce secū circūferebat, adeo nullas habebat arces, ut ne di uersorium qdem haberet p̄priū, ubi caput suū reclinaret, beneficijs subigebat populū, gladio sermonis Euāgelici iugulabat impias cu piditates, ut intersecto homine improbo, renascere homo nouus, ac deo dignus. Vicit tolerantia, uicit moriēdo. Cæterz post resurre ctionem

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

tionem regalia loquitur: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Nec tamen in Euangelio regis nomē abnuī, tametſi apud Pilatū regni genus diſtinxit. Nam interrogatus an rex eſſet, reſpondit: Tu dixiſti, fugitans reſponſionis arrogantiam, nō inficians tamē ueritatē. Quin & ipſe in cruce pendens, regia tum audit, tum loquitur. Ait latro: Memento mei dū ueneris in regnū tuū. Cui reſpōdet Ieſus: Amen dico tibi, hodie mecū eris in paradīſo. Talis deſcribitur & uatū anigmatiſ: Ecce, inquit, Zachariās, rex tuus ueniet tibi iuſtus, & ſaluator. Sed ne tyrannicū ac ſuperbū regnū imagineris, adiecit: Iuſtus et ſaluator, ipſe pauper et aſcēdens ſuper aſinā, et ſuper pulum filiū aſinæ. Mox oſtendit manſuetudinē, non uiolentia regnū Euangelicum latiſſime propagandū: Loquetur, inquit, pacem gentibus, & potestas eiſa mare uſq; ad mare, & a fluminibus uſq; ad fines terræ. Itidem Eſaiās: Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis, & factus eſt principatus ſuper humerū eiſ, & uocabitur nomen eiſ admirabilis, cōſiliarius, deus fortis, pater futuri ſeculi, princeps pacis. Habes regnū, & regni genus, lōge diuerſum a regno mūdano. Nunc audi diſtionis amplitudinē: Multiplicabitur eiſ imperiū, & pacis non erit finis. Terræ principes ſanguine propagant imperiū ſuū: et dum uiciſſim aliū aliū protrudit ac repellit, bellorū nullus eſt finis. Nunc accipe magis regalia, ſuper ſolū Dauid, & ſuper regnū eiſ ſedebit, ut confirmet illud, & corroboret in iudicio & iuſtitia. Vbi iudiciū audis & iuſtitia, excluditur tyrannis. Nunc audi regnū aternū: A modo & uſq; in ſempiternum. Ille ſacerdos erat in aternū ſequundū ordinē Melchizedech, ſemel immolata uictima, poſt quā nō eſſet opus alia. Rex item eſt in aternū, quia immortalis eſt, ut ſucceſſorē nō admittat: Sedet in throno deus in ſaculū ſaculi, moderans uniuerſa nutu ſuo. Sed nondū undiq; pacatū eſt illius regnū in terris. Tolerat et trahit adhuc eccleſie ſagina permixtos bonos ac malos piſces; tolerat zizaniā admixtam tritico. Et Paulus clamat multos eſſe antichriſtos. Tolerat membra imbecillia, Adhuc in nobis cupiditates carniſ rebellionē mouēt aduerſus ſpiritu. Verum ubi ſubiecerit ſibi omnia, & tradiderit regnū deo & patri, tūc perfecta pax habebit oia. Atq; haec tenus prophetiæ ſermo ſatis q̄drat in Chriſtū noſtrū, qui quū eſſet ſummus aut dñs omniū, tamen demīſit ſeſe,

Reges eos

E quo ſiſ

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMV M

quo suis apostolis, & apostolorū successoribus ostenderet mansuetudinis ac lenitatis uiam: Quod oporteat ecclesiastici regni proceres ab omni specie mundanae tyrannidis procul abesse. Verū in his quae sequuntur, quoniā saeuitiā & austeritatē quandā sonare uidentur, magnopere sese torquent interpretes, quomodo competant in Christum illum nostrum, pacis, mansuetudinis, & humilitatis magistrum, simul & exemplar. Postq̃ enim illi tradiderat gentes, hereditatē, & possessionē terminos terrę, subiicit: Reges eos in uirga ferrea Tanq̃ uas figuli confringes eos. Multis hoc ipsum uerbū, reges, prima specie uidetur durius ac uiolentius. Nā a regis nomine olim liberarū ciuitatum aures abhorrebāt. Sed formidabilius etiā sonat quod sequitur, in uirga ferrea. Virga minax uocabulū est, quod exasperat etiā additū ferrea. Iam his quoq̃ uidetur immitius, quod sequitur: Tanq̃ uas figuli cōfringes eos. Quid enim crudelius, quā in hoc accipere postulatam gentium possessionem, ut eas funditus, & irreuerabiliter perdas? Nam fictile uas semel contritū restitui nō potest. Hęc species crudelitatis, quoniam multū abhorret a mansuetissimis moribus, & mitissima doctrina Christi, breuiter ab eius regno, qui dicit: Tollite iugū meū super uos, & inuenietis requiem animabus uestris, iugum enim meū suauē est, & onus meū leue. Varijs rationibus ueteres conati sunt sese ex hac difficultate extricare. Quod si locum hunc iuxta sensum historicū accipias, recte uerbis asperis significatur impietas Iudaicā gētis, qua pertinacissime rebellauit Christo, miserabili excidio punita. Quia nō cognouerūt tempus blande uisitationis, irruit tandē in eos seuera uindicta dei, qua gentē rebellē nō solū flagellauit acerbissime, uerū propemodū usq̃ ad iternicionē deleuit. Alij referunt ad extremi iudicij diem, cuius terrore nunc interim reuocat illos a pertinaciā peccādī. Quod si perstiterint tumultuari, & conspirare aduersus dominū, qui nunc blande inuitat ad resipiscētiā, futurū est, ut aeternę uindictę uirgam ferreā sentiant, & eterno conterantur exitio. Hunc utrunq̃ sensum attingit Hieronymus, & tertium insuper duobus indicans uerbis, quē solū sequit̃ Aug. Nec abhorret hilarius, qui multis modis mitigare nititur sermonis acerbitatē. Primū quod regere nec sit tyrannicum, sed recta ratione, & ad legum regulam moderantis, quod & alias tribuitur Christo.

Exiet

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

Exiet dux qui regat populum meum Israel. Sed mitius etiam sonat Græca uox, qua sunt uſi ſeptuaginta interpretes. Eſt enim ποιμανεῖς, hoc eſt paſces, ſiue paſtorum more reges. Idem pollere dicunt uocē Hebræicam ſermonis eius non imperiti. Chriſtus enim paſtor eſt bonus, qui tanto adfectu curat paſcitq; gregem ſuū, ut animā etiā ſuam impenderit nobis ouibus paſcuæ ſuæ. Iam uirga non ſemper iuſtrumētum eſt ſupplicij, ſed inſignere regnī, quod regis ſit officiū populi mores ad legū diſciplinā dirigere, ne deſlectāt ab honeſto, ſicut alibi legis in ſalmo: Virga equitatis uirga regni tui. Hoc igitur uirgā dicit, quod Græci dicunt ſceptrū. Porro quod addidit ferrea, non ſonat tyrannicū imperiū, & auſterū, ſed ſolidā, perpetuam, incorruptam, & nulli ceſſurā autoritatem. Qui ad regulam humanarum legum uitam inſtituunt, ſæpennmeo deſlectunt a recto. Cæterū quiſquis temperat uitam ſuam ad regulam Euangelicæ doctrine, nunq̃ aberrabit a pietate. Hæc uirga leuis eſt obedientibus, rigida contumacibus: ferreā ſentiet, qui impegit, nō qui obſequit. Quēadmodū Chriſtus eſt ſolidus ille lapis, tutū refugiū iſs, qui inſtiterint, cæterum conteritur, quiſquis in illū impegit, aut in quē ille deciderit. Non mirū igitur, ſi Chriſtus ſolus rex omnīū habet uirgā, quā Paulus huius ſeruus ac diſpenſator uirgā habeat, qua cōminatur Corinthiis, ni reſiſcant: Quid uultis, inq̃t, in uirga ueniā ad uos an in charitate & ſpiritu māsuetudinis? Quid eſt, quod cōminat Apoſtolus? Num ſe ſatellitio cinctum uenturū in eccleſiā cū uirga prætoriae? Nequaquā, ſed ut pater amātiffimus lenitate conabatur ſuos filios emendare. Ceterū erga contumaces minatur ſeſe exerciturum autoritatem apoſtolicā, hoc eſt, ac ſciore ac publicā obiurgationē, aut ſi res ita poſtulet, excōmunicationē. Virgam expediuit, quā ſathanæ traderet eum, qui patris uxore habuerat pro ſua, & hanc minatur Corinthiis, quum ait: An experimētū quæritis habitantis in me Chriſti? Vſus eſt hac uirga Paulus in actis apoſtolicis aduerſus Elimā magū, qui reſiſtebat Euāgelico ſermoni, quū ait: O plene omni dolo, & omni fallacia, fili diabolī, inimice omnis iuſtitie, nō deſinis ſubuertere uias dñi rectas: Et nūc ecce manus domini ſuper te, & eris cæcus, nō uidēs ſolē uſq; ad tēpus: Prompſit & Petrus uirgā ſuā, quum dicit Anania: Anania, quare tētaui ſathanas cor tuū, mētiri te ſpiritu

E : ſancto,

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMVM

sancto, & fraudare de precio agris: Ad quā uocē Ananias cecidit &
 expirauit. Atq; idē accidit uxori, cōscie fraudis huius: quāq; huius
 supplicij Petrus allioqui mitissimus denunciator erat, nō autor, Ha/
 bent igitur & Apostolorū successores uirgam, nō qua ulciscantur
 priuatas iniurias, sed qua corrigunt & obiurgāt rebelles, & obfistē/
 tes Euāgelico profectui. Sed hāc raro proferūt, nec alias, q̄ quū ten/
 tatis omnibus cogit necessitas ad extrema remedia descendere. Qua/
 tuor aut quinq; Paulus tradidit sathan: unū qui rē habuerat cū uxo/
 re patris, magno cū probro totius ecclesiæ, quod eā palā haberet do/
 mi uxoris loco, hūc ad tēpus tradidit sathanæ, hoc est uitari iussit, ut
 pudore correctus resipisceret. Sed mox uirge seueritatē tēperat spīri/
 tu lenitatis, cōmendās eundē, ut correctū reciperēt in uisceribus cha/
 ritatis, & consolarentur eū, ne grauiore mōrore pudefactus absor/
 beretur. Tradidit Hermogenē & Phygellū, sed pertinaciter aduer/
 sates Euangelio, ut discerēt non blasphemare. At hi uere dicere po/
 terant: An experimentū quæritis habitantis in me Christi? Sanabāt
 ægrotos, excitabāt mortuos, nihil nō tolerabāt pro Euangelio Chri/
 sti, tot hominū milia lenitate sua pertraxerant ad Euangelicā profes/
 sionē, & tamē uirgā nō habent, nisi correptionis, & si pertinacia pec/
 cantis cogerit experiri extrema excōmunicatiōis, quē nihil aliud, q̄
 uitari iubebat inemendabilem, ut si pudore non corrigeret, certe ne
 plures inficeret suo contagio. Quam nō referūt horum exemplum
 quidam, qui nō uirgam tantum apostolicam, sed carceres habēt, ca/
 thenas habent, confiscatiōes bonorum, habent & brachiū seculare,
 Deniq; bombardas habent, & armatum satellitium, imo & uenena
 habent, alijsq; mille terroribus armati sunt, quibus priuatam iniuriā
 ulciscantur uerius, quam Euangelij. Nec interim docent quēquam,
 nec blande monent, nec omnino quēquam ad Christū pertrahunt,
 quum tam multos pdant sequitia malisq; moribus suis. Orandus est
 igitur Christus pastorum princeps, ut hos quoq; regat in uirga fer/
 rea, ut auctoritatem suā ad exemplū Apostolorū potius quam tyran/
 norum temperent. Sequitur: Tanquam uas figuli conteres eos. Ni/
 hil uilius luteo uasculo, nihil fragilius. Et tamen qui p̄i sunt, domini
 thesaurum possident in uasis fictilibus, & hec licet lutea domus, si ca/
 ste uiuimus, templum est spūs sancti. Sed nihil intolerabilius, si lu/
 teum

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

teum uasculū erigat sese contra deum figulum. Nec enim tam lutū est in potestate figuli, fingentis, refingentis, & cōminuentis arbitratu suo, quā homo est in manu dei. Ac luteum uas, dum uuida est argilla, si frangi contigerit, est reparabile. At si posteaquam semel sole aut igni obduruit, cōteratur, perijt irreparabiliter. Quā diu sumus in hac uita, argilla sumus humida, frangimur, sed refringi possumus, si dignetur figulus ad mouere manū. Aegre tamen restituumur, qui longa peccandi cōsuetudine obduruerunt, & tamen nulli desperandū. Quod apud homines est ipossibile, possibile est apud deū. Si semel cōiiciat in gehennā, nulla reparandi spes, sin hic conterat uas inutile per pœnitentiā, si hic deiecerit, per humilitatē animi, tūc fiet illud, quod legimus in alio psalmo: Cor contritum & humiliatum deus non despiciet, qđ si uas cōtrito ac dissipato acceperit humor lachrymarū, remollescet lutum nostrum, & deus pro sua clementia dignabitur refringere pœnitentē, ac pro uase putri, restituere uas honorificum, & aptū in usus domini. Fœlices qui cōteruntur ab hoc figulo, fœlices qui occidunt ab hoc rege, fœlices qui percutiunt huius gladio, fœlices qui castiganr huius uirga. Occidit in nobis ueterē hominē, ut uiuat nouus: percutit gladio spiritus, qui est sermo dei, ut oēs impias cupiditates amputet ab animo cōsecrato spiritui cœlesti. Percutit uirga ac prosternit, ut erigat. Sic percussus est Saulus. Cōcidit persecutor ecclesiæ, & surrexit praco salutis æternæ. Cōterit in nobis quicqđ de peccatore limo primi parētis cōtractū aut inolitū est. Cōterit ueteris hominis lutulenta negotia, conterit terrenas cupiditates, ut posthac excocti charitatis igni, ducamur, agamurq; spiritu dei. Atq; hætenus quidē magnitudine potestatis et supplicij imminētis acerbitate terruit illos, qui consilijs impijs cōspirant, ac tumultuātur aduersus dominū & Christum eius. Nunc clemens rex uiā indicat, qua possint effugere pœnā, & consequi fœlicitatē: Et nunc, inquit, reges intelligite, erudimini qui iudicatis terrā. Quod hætenus tumultuātū est aduersus dominum & Christū eius, tamen si crimen atrox est, tamē habet aliquē excusationis prætextū. Moses erat obscurus, nec omnibus prædicatus: philosophi euauerūt in cogitationibus suis: principes terræ, terrena sapiebāt: inuoluerat deus omnia peccatis & erroribus, ut omnium miserere. Sed nunc prodita per

E 3 Christū

Ex nūc re
ges intelli
gite.

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMV M

Christū & huius apostolos Euangelica ueritate, nolite rebellare spiritui sancto, posthac error erit inexcusabilis. Credite & intelligite. Nisi enim credideritis, non intelligetis. Sola fides præstabit salutē, & semel abolebit, quicquid hactenus peccatū est. Primum occurret dubitatio, qui sint isti reges, quos alloquit rex Sion, siue deus pater. Si spectes sententiā historiæ propriorē, reges illos ac principes alloquitur, qui paulo ante per ignorantiam excæcati fremebant, & cōiurabant aduersus dominū & Christū eius, qui uarijs suppliciorū generibus excarnificabant predicatorēs Euangelicę pacis. Hos reuocat ad sanā mentem, ut tandem ex predicatione Euangelij cognoscant, & intelligant Christū solum esse datum a deo patre, in cuius nomine salutē adsequi possint uniuersę nationes, cuiq; oporteat flecti omne genu. Hactenus erant tēpora caliginis, at nunc prodita ueritatis Euangelicę luce, intelligite, & a simulacrorū cultu, ad uerā pietatis studiū uosmet ipsos cōuertite. Adorandus est, quē uos persequimini: salutē offert, cuius doctrinam abolere conamini: deus est, quem ut hominē iceseritis. Rursus iuxta tropologiam dubitari potest, utrū ad prop hanos principes pertineat, an ad apostolorū successores, hoc est, episcopos. Ad utrosq; pertinere subnotat diuus Hieronymus. Augustinus magis accomodat ad ecclesiasticos, sed ita tñ, ut qd dicit, possit ad utrūq; genus hominū accōmodari. Nos itaq; de utrisq; interpretabimur si prius illum scrupulū discusserimus, quū ante fremuerint gentes, et populi meditati sint inania, Adstiterint reges terrę, & principes cōuenerint in unū, nunc gentiū ac populorum nulla sit mentio. Equidem opinor, ideo regū tantū ac iudicū fieri mentionem, quod illis emendatis facile populus sequatur, quæ sunt optima, & tamen ceterorum quoq; meminit generali clausula, quū subiungit: Beati omnes qui confidunt in eo. Regū igitur est intelligere. Solet enim fere magnæ fortune comes esse stultitia: Et tamē opera precii est, ut multum sapiant, qui tot hominū milibus sapient, ut plurimū animo cernant, qui tot urbibus prospiciūt. Et magno orbis periculo desipiunt monarchę, quemadmodū magno orbis bono cordati sunt. Neq; uero satis est nasci, ut principē præstes. Magno studio discenda est ars gubernandi populū, neq; segnius interim postulanda a dño. Proinde deus offensus uitis hominū, ceu grauē quandam pestē minitatur.

Princi

QVARE FREMVERVNT GENTES, COMMENT.

Principem stultū. Sic enim loquitur per Eliaā: Et dabo pueros prin/
cipes eorum, & effœminati dominabuntur eis. Et corruet populus,
uir ad uirum, & unusquisq; ad proximū suū. Rursum apud eundē.
Iam propitiū factus, ut ingens quoddam bonū promittit: Ecce in
iustitia regnabit rex, & principes in iudicio præerunt. Ac mox: Nō
uocabitur ultra is, qui insipiens est princeps, neq; fraudulētus adpel
labit maior. Intellexit hoc cordatissimus ille puer Salomon, qui quū
patri David successisset in regnū. Iussus a dño petere quicquid uel/
let, nec opes petijt, nec gloriā, nec mortem inimicorū, sed cor docile,
ut tantā multitudinem sapienter posset moderari. Et tamen Iudææ
regnū, quod tenebat Salomon angustum erat præ his regnis, quæ
nunc obtinentur a nōnnullis monarchis. Nec aliud orat in libro, cui
titulus sapientia: Da mihi, inquit, domine sediū tuarū ad sistricē sapi/
entiā. Mitte illā de coelis sanctis tuis, & a sede magnitudinis tuæ ut
mecum sit, & mecū laboret, ut sciat quid acceptum sit apud te. Prior
huius uersiculi pars pertinet ad iudiciū, hoc est, ad eam prudentie
partem, qua dijudicamus quid sit optimum factū, altera pars ad seda
tos adfectus. Reges intelligite, ut dispiciatis quid expediat rei pub. eru
dimini iudices, nā Græcis est *παλίσυλντε*, quod frequenter nō ad eru
ditionē, sed ad castigationē morum pertinet. Ductū est enim Græ/
cis a pueris quos seueritate disciplinæ coercemus. Qui stultus est &
iudicio carēs, pessima pro optimis eligit. Itidē q; perturbat, ira, odio,
amore, ambitione, libidine, superbia, liuore, quoniā mentis oculum
habet perturbatū, nō potest dispicere quid expediat. His igitur per/
turbationibus uacare est philosophum esse. Nā hoc sensit Plato, qui
pronunciauit rei pu. felicitàte in hoc esse sitā, si qui reges essent, ijdē
essent philosophi. Nā quomodo recte imperabit alijs, qui ipse seruit
cæcis adfectibus? Quomodo recte consulat populo, qui stultas cupi
ditates habet in cōsilio? Aug. putat in hoc quoq; uersu repetitā sen/
tentia uerbis licet diuersis, ut quos prius dixerat reges, mox adpellet
iudices, & quos prius iusserat intelligere, nunc iubeat erudiri. Atq;
utinā hoc toties infixisset psalmographus, ut aliquādo inhereret mē
tibus nostri temporis principum, qui perpetuis tumultibus subinde
miserent res mortalium. Quod si quemadmodum Phaeton magno or
bis exitio tractauit currū solis, ita stultis & indomitis adfectibus mo

D. ERASMI ROTEROD. IN PSALMV M

narcha, summā calamitatē inuehit rebus mortalium. Quanto magis oportet eos qui dispensatores sunt mysteriorū dei, abundare intellectu legis diuinæ, & animum habere purgatum ab omnibus malis cupiditatibus. Quomodo possunt dici reges terræ, si terrenis cupiditatibus seruiunt? Infra nos sit oportet, cuius reges dici merebimur. Ergo spirituales, qui quæ sursum sunt sapiūt, quæ sursum sunt quærunt, quorū animus & conuersatio est in cœlis, qui terrena calcant amore cœlestiū, merito iudices terræ dicuntur. Ita Paulus scribēs Corinthiis: An nescitis, quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt. Et si in uobis iudicatur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Habes quomodo, quos Christus selegit e mundo, iudices fiant mundi, quoniā ipsa uita docent esse spernēdum, quicquid magnifica specie blandit in hoc mundo. Ac ne uerāt in superbiam, quod adpellauit

Seruite domino eos reges & iudices terræ, subiecit: Seruite domino in timore, & ex timore in timore. Præstat hoc ingens autoritas regibus, ut neminē metuant, sed metuant ab omnibus, & hinc sæpenumero putant sibi licere, quod libet. Id ne fiat, ostēdit quē debeant & ipsi timere. Sunt reges populi, sed communē habent regem in cœlis. Non uocantur in ius ab hominibus, sed tamen sistendi sunt cū alijs ad tribunal æterni iudicis. Dominantur plebi, sed cōmunem habēt dominum in excelsis, cuius auctoritatem ac uindictam nunquam effugient. Reges ergo nolite freti potestate uestra, spernere cœlestem dominū, sed seruite ei in timore. In sacris literis, seruire plerūq; colere est. Coluistis idola, coluistis mundū, nunc colite dominum. Colitur autem obseruandis illius præceptis, & hoc in timore, ut circūspecti semper caueant, ne qua in re offendant dominum omnium. Sunt principes, qui colunt dominum audiendis sacris, aut diceudis statis precibus, quas dicunt horarias, nō dico quod hac in parte laudādi nō sint, sed si interim expilant pauperes iniquis exactionibus, si ob pecuniā cōmittunt magistratus improbis & indignis: si quæ debent usibus egentium, conuerrunt in fiscū suum: si opprimunt infontes, & fauent uiolētis: si obliti iurisiurandi, sua tyrannide premunt libertatem reipublicæ, Si ob ambitionem, iram, aut alias cupiditates suas bellorum tu multibus inuoluunt mundum, non seruiūt domino in timore. Et enim si uere illum timerent, si sibi persuasum haberent, se de singulis horum

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

horū rationem reddituros apud tribunal æterni, & inevitabilis iudicis, si hoc grauiore datus poenas, quo maiore potestate gesserint in terris, si cum impijs audituros & illā uocem, Ite maledicti in ignē æternū, non tanta securitate facerent, quod animo collibitū est, lamne quod dictum est: Seruite dño in timore, uidereť ad miserā pertinere, subditum est: Et exultate. Nō est infelix seruitus seruire domino, nece ares dehonestat dignitatem uestrā, sed ornat. Olim seruiebatis ligno & lapidi, metuebatis louem & Neptunum, aut homines uita defunctos, aut noxios dæmones, nūc seruitis regi seculorū deo, & eum metuitis offendere, qui offensus solus potest, & animā & corpus in gehennam mittere. De tali seruitute, de tali domino exultate, ad cuius pceptum si moderati fueritis potestatem uestram, ille pro fideliter administrato regno terreno, referet uobis immortalitatem in regno cœlesti. Sed rursum ne hoc ipsum uergeret in effusionem temeritatis, oportune adiecit: Cum tremore. Ingens est præmium, sed difficilis est regia functio, quod multa sint quæ illo ad licentiam impellant. Ipsa magnitudo potestatis. Nam fere fit, ut cui licet quod uult, plus uelit quam licet. Ad hæc familiarium adsentatio cui pesti potissimum obnoxia est magnatum cōditio. Postremo in tam uarijs negociorū agminibus uel ignorantia, uel oscitantia. Plurimum itaq; metuāt dominū oportet, qui neminē timent hominū, & ubiq; cauti circumspectiq; uigilent, qui nō dormitāt, nisi magno Reip. malo. Proinde repetit & inculcat, quod iam semel atq; iterum dixit, Adprehendite disciplinam. Quo qdem loco Græcis est non καταλαμβάνετε, sed δεξασθε, quod est proprie ueluti cursu fugientem assequi. Hoc celeriter, hoc rebus omib; omis sagendū, ut accipiant disciplinā, nisi malūt deponere regnū. Imo hoc diu meditandum ijs, qui regno destinati sunt. Nō uacat illis bonā ætatis partem perdere alea, poculis, scortis, uenationibus, peregrinationibus, pompis, alijsq; nugis. Quicqd temporis datur, hoc totum breue est regibus ac magnatibus adprehendendæ disciplinæ. Sera autē & nimio cōstans est sapientia principū, quæ rerum usu colligit. Male ageť cū genere mortalium, si principes gerendis diu bellis, tā dem senes intelligent bellum esse rem omnibus modis pestiferā etiā uictori. Si tum deniq; discent, nō esse qbuslibet credēdos magistratus, ubi uiderint

D. ERASMI ROTERO. IN PSALMV

republicam labefactatam illorū culpa, si tandem discant facere edicta, ubi senserint edicta temere prodita, cessasse in perniciem reipub. Si crebro decepti discant nō esse fidendum adulatoribus. Atq; item de cæteris regum aut præsulū officijs. Vnde igitur mature licebit apprehendere disciplinā? Celerius e libris hauriuntur decreta disciplinæ regiæ, quam experimentis, citius expectatis & integris cōsiliarijs discitur, quam periclitandis rebus. Diuus Thomas episcopus Canuariensis, quum esset ad eum honorē autoritate regis admotus, ipse uero hæcenus magis in aulicis negocijs, quam in sacris literis fuisset detritus, intelligēs quantum oneris suscepisset in humeros, tanta celeritate properauit adprehendere disciplinā, ut quū in ea gente solenne sit, ut Archiepiscopus ille totius regni primas, procures aulicos accipiat conuiuiū, magnatibus suas mensas affatim instrueret his rebus, quibus animo obsequerentur suo, ne parcus aut sordidus uideretur. Cæterū ipse ad suā mēsam neminē admisit præter eruditos aliquot. Toto conuiuiū lector sonabat ad aurē, aut si quid incidisset de sensu scripturæ disputabatur. Adeo nullū tempus patiebatur sibi interdicere, quod nō daretur apprehendendæ disciplinæ. Vtinā hos uersiculos episcopi nostrorum temporū oēs frequenter psallant, psallant autem nō solum spiritu, uerum etiam mente. Id sane referret populi, cuius curam gerunt, sed peculiariter etiam ipsorū. Quid enī sequitur, Ne forte irascatur dominus, & pereatis de uia iusta. Periclitatur plebeius, qui inciderit in irā regis, sed grauius periclitatur rex, qui inciderit in irā domini. Rursus iram iustam ultionē adpellat. Incidit autē quisquis aberrat ab illius disciplina, Est uia domini recta, & sunt uia peruersorū a sinistris, quas ignorat dominus. Apud nos non semper perit, quisquis deflexit a recta uia, sepe nihil aliud quam dispendium facit, nonnunquam error saluti fuit. Cæterum quicūq; deflexit a uia dñi recta, periit, etiā si non periit. Qui manet in Christo, non aberrabit, ipse est enim uia, quæ ducit ad uitā, in hoc manet, quisquis ad illius doctrinam & exemplū instituit uitam. Diuus Hieronymus in cōmentarijs admonet apud Hebræos sermonem esse ancipitē, qđ quū septuaginta uerterūt *ἀγαλλίασθε ἐν κυρίῳ*, dicat uerti potuisse adorare, uel osculamini filiū, siue ut ipse uertit iuxta ueritatē Hebraicā, adorare pure, qm̄ ueteres osculo adorabant. Septuaginta
locis

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

locis aliquot pro adorare uerterūt *καταφύλασσε*. Bar aut praesertim apud Syros filiū sonat, apud Hebræos pure, & ut nōnulli sentiūt tritū. Verum in his Barbari sermōis Labyrinthis nō est animus magnope distorqueri. Iudæi qui promissum filiū tot seculis expectarūt maluerūt occidere quam adorare, & ideo uolētes suā cōstituere iusticiā per opa legalia, perierūt a uia iusta, quæ est Christus Iesus. Et adorabāt quidē deū, sed nō pure, immolabāt uictimas, lauabāt corpus & calices, sed animus intus scatebat omī spurcie malarū cupiditatū, iræ, liuoris, auariciæ, superbiæ. Hinc est quod apud Esaiam magno stomacho auersatur illorū dies festos, uictimas & sabbata. Vult enim adorari pure, hoc est, puritate spiritus. Spiritus purissimus est, & puro spiritu uult colī, potius quam uictimis. Nō em̄ pure adorāt filiū, qui suis operibus ascribunt salutem, quum per Euangeliū fidem & gratiā salus æterna detur omnibus. Deniq; nō adorat pure, qui patrē honorat, cuius filiū afficit cōtumelia. Qui filiū non habet, nec patrē habet. At ne lentitudo uindictę diuinæ pariat illis securitatem, addit, Quum exarserit in breui ira eius, Dum differt ultionem quodammodo dissimulat iram suam dominus, lenitate sua nos inuitans ad poenitentiam, patienter expectās, si forte resipiscat peccator, & uiuat. Sed illud nobis incertū an subito exardescet illius ira. Quod enim dixit in breui, septuaginta uerterūt ἐν ῥάχα, repentinū quiddā atq; inexpectatum significat. Nā siue intelligas de die illo supremo, ueniet & ille ueluti nocturnus fur, & obrepet inexpectatus, siue de die mortis cuiusq; frequenter & ille opprimit inopinantes atq; inter oscitantes. Nemo tam iuuenis est aut ualidus, nemo tam potēs, ut possit sibi crastinum polliceri. Summos etiā orbis monarchas mors inopinata tollit e medio. Sic pridem in medio rerum successu perijt Philippus Maximiliani Cæsaris filiū. Sic Leonem decimū, quum omīa Romæ pstreperent triumphis & gratulationibus, subito mors exemit rebus humanis, quo transtulerit incertū, & in terris quidē a nemine poterat reprehendi, sed ipse nouit quam bonam causam habuerit apud tribunal Christi, iugiter itaq; uigilandū, nequādo excidamus a uia iusta. Semp habeamus bonā cōscientiam apud deū, ut quādocunq; uenerit dies mortis, possimus de illius bonitate cōfidere. Tūc em̄ infelices erūt, qui hic fidūt opibus suis, potētę iug, fortunę, diuī/

Cū exarse
rit i breui.

D. ERASMI ROTERO. IN PSALMVM

nã, diuitijs, benefactis suis. Sed beati omnes, qui cõfidunt in dño, Ca-
 terum in morte, qui poterũt confidere in domino, qui tota uita cõfi-
 si sunt mũdo? Hęc fiducia tametsi potissimũ nascit ex agnita clemen-
 tia dei, tamen nõ coheret cum animo puerilo, sibiq; male cõscio. Ma-
 ledictus est, qui confidit in homine. Stultus est, qui confidit in diui-
 tijs. Sic em̃ audit diues ille in Euãgelio: Stulte, hac nocte repetũt abs-
 te animã tuã, & hæc quæ parasti cuius erunt? Iudaicũ est fidere suis
 operibus. Tamen duplicia sunt opera, Iudaismi & charitatis. Illis pe-
 riculose fidi, nisi hæc accesserint. Rursus & horũ inañs est fiducia,
 nisi diffisi meritis nostris, sacram quod aiunt, ancoram iecerimus in
 immensa bonitate dei. Notauit emphasim sermonis diuus Augusti-
 nus. Quũ em̃ terrorẽ incussisset malis dicẽs, Cũ exarserit in breui ira
 eius, nõ adiecit, securos fore bonos, sed beatos. Nõ em̃ hi solũ libera-
 bunt a periculo, uerum etiã æternam beatitudinẽ consequentẽ, si de-
 fierint rebellare Christo domini, si conturbati metu æterni supplicij
 agnouerint hũc esse regem cœli & terræ & inferorũ, caput & pasto-
 rem totius ecclesiæ, extra quam nulla est speranda salus, ad huius p̃ce-
 ptum esse uiuẽdum, hũc esse dei filium deũ & hominẽ, cuius potesta-
 ti nemo possit resistere, cuius uindictã nemo quamlibet potens pos-
 sit effugare, si cõtempserit illius p̃cepta. Si coluerint hũc reuerenter
 & circumspecte, si in hoc glorientur, sed interim cũ tremore. Si totis
 studijs huius doctrinam arripuerint & in ea perseuerauerint, simul
 atque repente uenerit ille dies domini, magnus & terribilis, tum ap-
 parebit illorũ infelicitas, quos hic mundus foelicissimos iudicauit, &
 beati declarabũtur omnes, qui non posuerunt fiduciam suam in hu-
 ius mũdi p̃sidijs, non in operibus suis, sed in bonitate domini Iesu
 Christi. Iam tempus est, ut ad proximum psalmum transeamus, idq;
 faciemus adspirãte spiritu Iesu Christi, si prius ostēderimus mysticũ
 huius psalmi sensum latius & ad uarias personas, uariãq; tempora
 proferri posse, sicut hodie quoq; ad unumquemq; nostrum pertine-
 at. Primum sensus historicus, tametsi friget quoties ad allegoriam ac-
 ceditur, tamen frequenter & plurimũ adfert lucis, & gratia nõ parũ
 addit sensui mystico. Huius rei si quis uolet experimentũ capere, le-
 gat Arnobij commentarium in psalmum Dauid, deplorantis pecca-
 tum suum, cuius initium, Misere mei deus secundũ magnam mi-
 sericordiam

QVARE FREMVERVNT GENTES COMMENT.

sericordiam tuam. Nec tamen est necesse, ut omnes uaticinij partes adamussim quadrent, uel historico sensui, uel allegorico, quod sepe quædam admisceant in hoc, ut cohæreat narrationis series. Rursus alia, quæ quoniã iuxta sensum historicum absurda sunt, cogant nos ad allegoriam cõfugere. Proximus gradus est, ut uaticinium pprie accommodetur Christo, demonstreturq; iam olim de illo fuisse prædictum pphetarum oraculis, quod aperte & sine inuolucris Euangelica narrat historia. Atq; hic sensus præsertim in psalmis fere perpetuus est, in hoc sane etiã irrefragabilis scripturæ autoritate com- monstratus, quẽadmodum ostendimus. Huius tractatio mea quidẽ sententia difficillima est. Nam hoc recte puestigato, non magni negotij est, sensum eundem a capite ad membra, & ab ætate qua Christus uersatus est in terris, ad pcedentia aut sequentia tẽpora deriuare. Quod enĩ a Phariseis, regibus & populo suo passus est Christus, hoc & ab impijs ante passi fuerāt p̃j, & post Christũ passi sunt Apostoli. Imo quẽadmodum ab orbe cõdito, semper mūdus psequutus est ueros dei cultores, ita usq; ad finem sæculorũ futurũ est, Ceteraq; quodãmodo & facta sunt semp & fuerunt, quæ de irrisione diuina, de ira & furore, de reuocatione ad cultum filij dei, de terrore supermi iudicij scribunt in hoc psalmo. Veritas euangelica Christus est, author rerum fluxarũ mūdus est. Deniq; in suis membris patitur aut refocillatur Christus. Superest extremus gradus, quum scripturæ sensus priuatim ad unumquenq; nostrũ referẽ, totumq; quod in reliquis sensibus per uarias psonas gestum est, in uno geritur homine, ueluti quoties ira, libido, ambitio, auaritia mentem nostram sollicitant ad ea, quæ aduersant Euangelicã doctrinã, tum quodãmodo fremunt gentes, populi meditant inania. Quod si ratio quoq; cesserit cupiditatũ tumultibus, tunc assistunt reges terre, & principes cõueniunt in unum aduersus dñm, & aduersus Christũ eius. Sed interim animus resipiscẽs, memorq; pristinæ libertatis, ac pertesus duræ seruitutis, qua seruit peccatis, clamat: Disrumpamus uincula eorũ, & proijciamus a nobis iugum ipsorũ. Et hunc conatũ nostrũ adiuuat e coelis dominus, sic irridens ac subfannans nos, ut tantisper sinat nos obsequi cupiditatibus nostris, donec ipsi docti malis intelligamus, ex qbus rebus nobis pollicebamur mirificã felicitatẽ, ex his summã calamitatẽ

calamitatē euenisse. Mox loquit̃ nobis in ira, ob oculos ingerēs ter-
rorem eterni supplicij, & cōturbat nos horrore uite, in qua uersati su-
mus. Deinde sic afflictis & conturbatis ostendit unde salutē sperare
oporteat, pponit nobis filiū suū, qui dicit oibz, Venite ad me om̃es
qui laboratis. Monet ut huius legibus obtemperent animi cupidita-
tes, ad huius p̃ceptum sese cōponat humana ratio, atq; huic uni regi
cunctoꝝ ita seruiamus, ut simul exulemus de illius immensa erga
nos bonitate, & semp in metu simus, nimirū diffidentes factis ac ui-
ribus nostris, non iudicantes nosmetipsos, sed omnē spem ac fiducia
habētes in illius inestimabili benignitate, per quam salutē aternam
assequunt̃, qui toto pectore ad illū cōfugiunt, cui laus & gratiarum
actio, cū patre & spū sancto in omne æuum. Amen.

COMMENTARII ERASMI ROTERO.
in psalmū, Quare fremuerūt gentes, FINIS.

ARGENTORATI EX AEDIBVS IOAN-
nis Knoblochij Mense Decembri. Anno Christi
M. D. XXII.

ERRATA.

a. 2. facie, 1. uersu, 4. lege quasita, ltē uer. 26. pōtificij, b. 3. fa. 2. uer. 35. cō-
gnatione, c. 3. fa. 1. uer. 8. tentatione, e. 3. fa. 2. uer. 20. uultus, e. 4. fa. 2. uer
27. persequuti, e. fo. ultimo, fa. 2. uersu, 8. ora, f. 1. fa. 1. uer, 7. Et g. 1. fa/
cie, 2. uer. 20. adparebo, g. 3. fa. 1. uer. 27. propterea, g. fo. 6. fa. 1. uers. 26.
Exclusa, g. fo. ultio, fa. 2. uer. 25. tituli, h. 1. fa. 1. uer. a fine, 4. uanitate, i.
3. fa. 2. uer. 21. ubi, 1. fo. 7. facie, 1. uer. 8. deniq; ltē 9. sacrificiū, 1. fo. 8. fa.
2. uer, 1. meum itē meā, l. fa. 1. uersu, 23. idest, n. 3. fa. 1. uersu, 2. dicturas
item, uer. 27. perditioe uiuorum.

In Cōmenta. Erasmi, a. fa. 1. uer 1. huius, uer. 2. absre, a. 2. fa. 2. uer. 2.
quem alius nō p̃cessit, c. 3. fa. 1. uer. 30. cōsiliū, c. fo. 8. fa. 2. uer, 30. sunt,
d. 2. fa. 2. uer, 15. prælum.

l. 1. fa. 2. in margine uidet̃ legendū aliter Marath, Exodi. 15.